

ВІН ІДЕ, БО ТРЕБА ЙТИ!

Багаття потріскує, розриває «язиками» нічну теміню і манить своїм теплом. Навколо сидять юні студенти-географи та їх викладачі, котрі тепер видаються значно ближчими і компанійськими, аніж коли читають лекції за своїми кафедрами. Розмови із практичних перетворюються на філософські. Петрович розповідає студентам про ідеал «істинного географа». «Його не потрібно запитувати, куди ти ідеш? Для чого ідеш? Він іде, бо треба йти...».

Іде, бо треба йти. Ці слова закрутилися у звинах мозку студента-першокурсника й обросли власними поетичними образами. Так народився невеличкий вірш. Тільки не про істинного географа, а про вічного мандрівника.

Мабуть, чимало із читачів впізнають і себе у цьому образі. Ідея «Вічного мандрівника» не могла вміститися у кількох римованих стовпчиках. Так зароджувалася ідея цього проекту, котрий лише через десять років почав втілюватися в життя.

Цим альманахом ми започатковуємо новий краєзнавчий часопис, в якому прагнемо об'єднати тематичні українські медіа-проекти та усіх, хто не уявляє свого життя без мандрів та пізнання навколишнього світу. Адже наша сила у нашій єдності!

Автор ідеї, головний редактор
Віталій Горбуленко

ВІЧНИЙ МАНДРІВНИК

*Спека, дощ, а може й холод —
Певно, він до всього звик.
Споглядаючи довкола,
Ходить вічний мандрівник.*

*Запитай лише у нього:
«Хлопче бравий, ти куди?» —
«В мене є своя дорога,
Я іду, бо треба йти».*

*Губиться за ним стежина.
Ген, ще торба на плечах.
В нього доля соколина,
В нього іскорка в очах.*

*Сонце встане ізпроквола,
Свисне вітер-чарівник,
Споглядаючи довкола
Ходить вічний мандрівник.*

Представляємо новий проект Видавничого дому «Пам'ятки України»

Головний редактор **Віталій Горбуленко**
gorbulenko@ukr.net

Редактор **Тетяна Дика**

Художник **Аліна Дудоногова**

Макет **Сашко Шевцов**

На обкладинці: автори проекту
«Двоколісні хроніки» **Володимир Муляр,**
Ярина Квітка та їх син **Марко**
на острові Паг (Хорватія).

12

Explorer Life:

Валерія Залєвська, Оксана Лоїк

САМОТНЯ ДІВЧИНА В АФГАНІСТАНІ

*Буремний Афганістан:
побачити і... (померти) закохатися.*

22

Двоколісні хроніки:

Ярина Квітка, Володимир Муляр

ГОСТИННІСТЬ І ТАБУ ПЕРСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Заходь – гостем будеш! Як живуть іранці.

30

В'ячеслав Кравчук, Олена Садома

АФРИКА НА КОЛЕСАХ

*Велика подорож.
Африка зі всіх сторін.*

38

Блог Ореста Зуба

ПОДРОЖ НА П'ЯТЬ

*Казкові землі
на березі Лігурійського моря.*

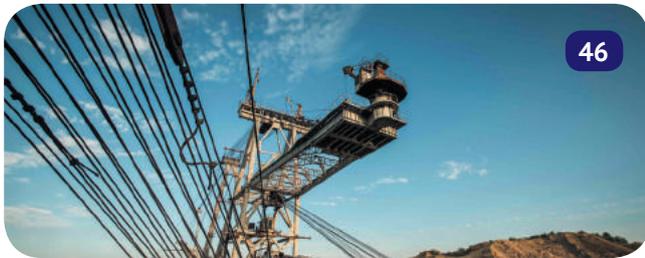

44

Дмитро Губенко

СІМОХ ОДНИМ МАХОМ

*Зібенгебірге, де лунає
Пісня про Нібелунгів.*

46

Вторгнення:

Дмитро Громов, Ангел Ангелов

ДОЛИНА ГІГАНТІВ

*За межею дозволеного.
Залізні «монстри» затопленого кар'єру.*

54

Ukrainer:

Наталія Понеділок, Богдан Логвиненко

БЕЗВОДІВКА: КУРГАНИ ЧИ ОБСЕРВАТОРІЯ

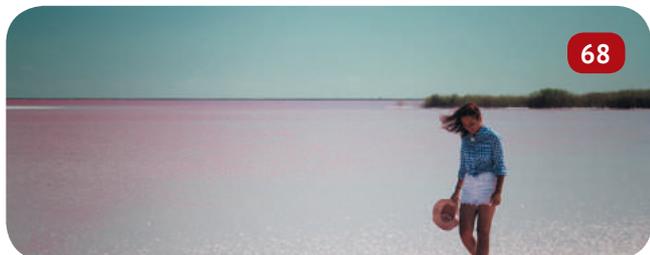
*Стародавня обсерваторія «захована»
в кукурудзяних полях.*

Україна Інкогніта:
Роман Маленков, Олександр Мальон

ОСТРІВ БЕРЕЗАНЬ. АНТИЧНЕ МІСТО ТА НЕВІДОМА ФОРТЕЦЯ

Острів фортів. Історія Березані.

Tour de Ukraine:
Валерія Мікульська

ІЗ ГРЯЗІ В КНЯЗІ – ВІДКРИВАЄМО ХЕРСОНЩИНУ

*Рожеві мрії і заповідні степи.
Найцікавіші локації Херсонської області.*

Станіславівський натураліст:
Андрій Заморока, Олександр Ходосовцев

РЕЦЕПТ ПРИГОТУВАННЯ... ПУСТЕЛІ

Як народилася перша європейська пустеля.

БОЛЕРО КАМЕНІВ

*Містика на березі Кацівелі
під музику Равеля.*

Михайло Богомаз, Наталя Шевченко

ОБЕРЕЖНІ ВЕЛЕТНІ

*Орлан в об'єктиві.
Про найбільшого хижого птаха України.*

Ігор Касіяник, Владислав Гарбар

МАЛЕНЬКІ ЛИЦАРІ ПАЛЕОЗОЮ

*Трилобіти – тварини,
що перетворилися в камінь.*

Людмила Любінська, Валентина Колодій

СКЕЛЬНІ КВІТИ

Весняне мереживо Подільських Товтр.

*Бджолоїдки звичайні на околицях Кривого Рогу.
Ці птахи харчуються не тільки бджолами.
Вони дуже вправно літають
і ловлять свою здобич виключно на льоту.
Автор світлини Сергій Рижков*

*Нічниця велика.
Зимова колонія загальною чисельністю
близько тисячі особин у підземеллі
на території НПП «Подільські Товтри».
Автор світлини Михайло Дребет*

*Змагання з повітроплавання у Кам'яні-Подільському.
Один із найскладніших елементів –
пролетіти під мостом «Лань, що біжить».
Автор світлини – Ольга Шевчук oih@*

*Цьому повітроплавцю вдался
запланований трюк – проліт під мостом
«Лань, що біжить».
Автор світлини Костянтин Безруков*

EXPLORER.life

Євген Ткач

Мандруй, досліджуй, зберігай з Explorer Life.

Explorer Life – онлайн-журнал для мандрівників і дослідників. Ми ділимося зі своїми читачами історіями про подорожі та експедиційні дослідження. Мета медіакомпанії – змінити уявлення про життя планети в багатьох українців, щоб разом досліджувати та оберігати її. Темі публікацій охоплюють мандрівки, пригоди, дослідження навколишнього середовища, публікації фотографій природи, а також новини археології, космосу, екології.

Крім того, одним з напрямків роботи команди є організація корпоративних та експедиційних турів від Explorer Life Expeditions в мальовничі куточки України. Під час експедицій професійні фотографи, науковці та дослідники відразу на місцевості діляться секретами своєї роботи з учасниками та публікують свої фоторезультати в журналі.

Читачі онлайн-журналу можуть прийти на організовані зустрічі, а також взяти безпосередню участь у дивовижних турах країною, а професіонали та експерти – розповісти проєкту свої історії відкриттів. Explorer Life досліджує із заклицом #відчуй_життя.

Невелика команда медійного проєкту з великим ентузіазмом працює над якісним змістовим наповненням видання: засновник та ідейний натхненник журналу Євген Ткач, журналісти Катерина Клименко, Віталій Горбуленко і Ліна Дорошенко, редактор Олеся Семашко та фотограф Роксолана Поцюрко.

*Полювання на орхідеї
в Національному природному
парку «Північне Поділля»
Автор фото Михайло Богомаз*

*Віктор Лук'ященко, керівник
XXII української полярної експедиції
з прапором дослідників та мандрівників Explorer life*

*Фотоекспедиція
островом Джарилгач у Чорному морі
Автор фото: Віталій Запорожець*

САМОТНЯ ДІВЧИНА В АФГАНІСТАНІ

Журналістка і мандрівниця Оксана ЛОЇК розповіла для Lviv travel club про свою подорож в одну з найнебезпечніших країн Центральної Азії. Найцікавіше про її пригоди занотував Explorer Life.

Автор тексту:
Валерія Залевська.
Рідне місто - Кропивницький.
Навчалася у НУ «Києво-Могилянська академія» (культуролог) та Школі журналістики УКУ. Раніше – редактор сайту «Explorer Life», нині редактор медіа «Ачьонє» та студії онлайн-освіти «EdEga». Проживає в Києві. Вокалістка музичного гурту «Трое з батареї».

Головний герой та автор фото:
Оксана Лоїк,
Київ.
Вивчала журналістику у ЛНУ ім. Івана Франка. Працювала журналістом у «IVORY films», телеканалах «Новий канал» та «ICTV». Нині журналіст телеканалу «ZIK» та турлідер проекту «My name is Travel».

ПІДГОТОВКА

В Афганістані ніколи не було спокійно, але в 2015-2016 роках ситуація трохи вирівнялась. Принаймні країна не потрапляла в топ новин так часто. В квітні 2017-го стався дуже масштабний теракт – напад на військову базу, під час якого гине майже 200 афганських солдат. Потім, буквально через місяць, стається інший, цивільний теракт, напевне, наймасштабніший за останні 10 років, коли в центрі Кабула, в дипломатичному кварталі, гине 150 людей і 500 – тяжко поранені. Далі – серія нападів на шиїтські культурні центри та мечеті. У пік цих всіх буремних подій приходжу я в посольство Афганістану в Києві з проханням отримати туристичну візу. Мені дуже дипломатично кажуть, що візу отримати можна, якщо для цього є поважна

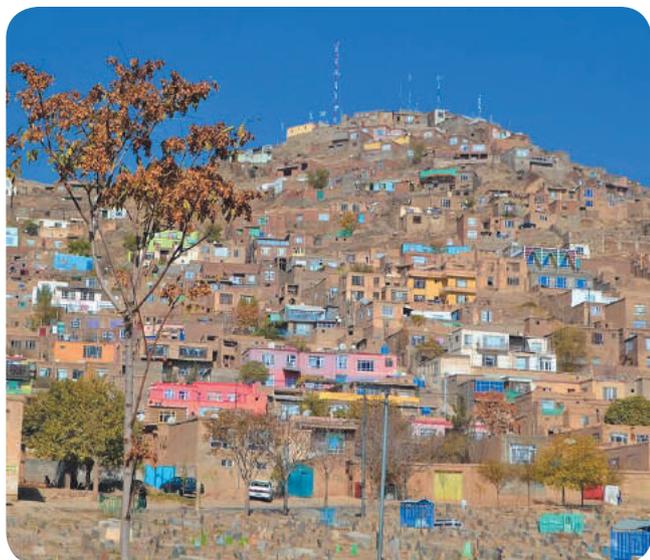

Повітряні змії є одним з найвідоміших символів Афганістану

причина: робоче відрядження, до прикладу. А туризм в Афганістані, м'яко кажучи, не дуже популярний. Ну, і була б я хоча б чоловіком, а дівчина – «Вибачте, це неможливо!». Може, я б з цим і змирилась. Але річ у тім, що на той момент всі, хто знав мене, знали, що я їду в Афганістан. Тому я пішла ще раз, і ще раз, потім у мене була зустріч із консулом, який нарешті дозволив мені подати документи. Через місяць я отримала візу. До речі, коштує вона 85 \$.

ПЕРШІ ВРАЖЕННЯ

Напевно, більшість людей, потрапивши в Афганістан, були б здивовані і негативно. А я от – теж була дуже здивована, але позитивно. Я дуже довго і ретельно готувалася до поїздки: багато чого передивилась і перечитала. Я мала певні очікування: що, скажімо, наркоманів там більше, ніж людей без залежності, в кожній сім'ї є зброя, люди настільки зубожілі, що

Серед жителів Кабула існує цікаве тлумачення назви міста, засноване на афганському написанні його назви: «Вода між квітів», тобто річка, що тече між квітучими берегами.

готові продати будь-кого, а міста розвалені. Загалом, я знала все найгірше про Афганістан.

Але коли приїхала, в аеропорту Кабула мене зустріли дуже привітні, гарно вдягнені, з ідеальною англійською люди, які без будь-яких запитань, без будь-яких перевірок просто пропустили мене в країну. Було таке враження, ніби сюди щодня приїжджають тисячі туристів.

Як то буває, коли виходиш з аеропорту, бачиш таксі, чує шум, гам. А тут – порожньо. Ідеш вулицею – порожньо. Потім велика площа і – порожньо. Потім де-не-де зустрічаються люди з автоматами, і нарешті ти потрапляєш у людний район.

Справді шокованою я була, коли пішла снідати. Це не був якийсь фешенебельний заклад – звичайне собі кафе, де все бідненько й скромно. Але дівчата-офіціантки в джинсах і футболках з розпущеним волоссям на всю котушку горланять Beyonce. Афганістан?..

КАБУЛ

Як і будь-який турист, я мала список об'єктів міста, які обов'язково мала відвідати. Насамперед, пішла у славнозвісні сади Бабура. Я знала, що це суцільні руїни, що з тих славнозвісних садів лишилися одні пеньки, а все навколо розбомблене й розграбоване. Але ти приходиш туди, а там – відбудовані всі музейні комплекси, подвір'я викладені плиточкою, дерева ростуть-буяють, люди ходять групами, фотосесії на кожному кроці...

Потім я поїхала у передмістя Кабула. І знову те

Починаючи з 2001 року по наш час, місто періодично стає мішенню численних терористичних атак з боку талібів, мережі Хаккані, Ісламської партії Афганістану, Аль-Каїди і інших ісламістських угруповань. Основними жертвами стають державні службовці та мирні жителі.

саме. То був кінець осені, пізній листопад. Люди собі відпочивали. Краса навколо просто неземна. І так усюди. По всьому місту ресторани, люди насолоджуються життям. І це Афганістан? Я їхала в темне середньовіччя, а потрапила сюди.

Кабул був повністю зруйнований і повністю відбудований. Жодного напівзруйнованого будинку за вісім днів перебування я не побачила. Щоправда, там погані дороги, і люди не знають, що таке правила дорожнього руху чи світлофори. Там багато сміття: в деяких районах більше, а десь менше. Головна артерія міста, річка Кабул, ділить його навпіл. Хоча вона більше схожа на рів зі сміттям, де подекуди пробивається цівочка води.

Афганістан – багатонаціональна держава. Крім афганців-пуштунів, найчисленнішої народності, що населяє переважно південну частину країни, в північній і центральних частинах Афганістану живуть: таджики, хазарейці, узбеки, туркмени, кафіри.

Не зважаючи на це все, місто дуже колоритне й привабливе: різнокольорові будиночки, «наліплені» на скелі, діти, що бігають вуличками, мечеті. До речі, мечетей дуже багато. Всі вони відреставровані. Однак не в кожному мечеті зайдеш, бо відкриваються вони зазвичай лише на час молитви, коли заходить не дуже тактовно. Деякі з них просять гроші за вхід.

Загалом райони дуже відрізняються один від одного. Центр – це головний економічний квартал Кабула. Підійти до адміністративних будівель неможливо, бо вони охороняються за декілька кварталів. Можна лише здалеку побачити в небі білі кулі

(особливо прогресивна система спостереження) над палацом президента та міністерствами.

Кабул – своєрідний мікс представників різних національностей. І якщо знати, хто як виглядає, за ними дуже цікаво спостерігати й вгадувати хто є хто. Люди надзвичайно привітні. Коли гуляєш вулицями, усі всміхаються, просять сфотографуватись.

ГЕРАТ

З Кабула в Герат я летіла літаком. Герат – дуже древнє місто, яке будував ще Олександр Македонський. Колись воно було культурним центром і містом-мільйонником. Зараз це також культурна столиця Афганістану. Місто абсолютно інше, ніж Кабул. Якщо Кабул такий строкато-кольоровий, то Герат – піщано-глиняний.

Складалося враження, що ти потрапив до Ірану – просто гуляєш Кашаном. Така ж архітектура, такі ж прикрашені вулиці, ті ж самі жінки. Якщо в Афганістані традиційне жіноче вбрання – блакитні бурки, в Гераті вони ходять покриті чорними чадорами. Самі мешканці міста виглядають ніби інтелігентніше, хоча населення таке ж строкате, як і в Кабулі. За афганськими мірками там дуже чисто. Всі туристичні об'єкти, окрім одного, відреставровані й стоять порожні, чекаючи туристів.

СПЕЦОПЕРАЦІЯ

Після п'яти днів ще й у Гераті я почувалася дуже комфортно, і питання, чи поїду до Кандагару - одного з найбільш небезпечних міст Афганістану - не стояло. Я знала точно, що поїду. Інше питання – як? Прямого авіасполучення не було: потрібно було б повертатися в Кабул. Не факт, що я вклатася б у два дні. Афганські авіалінії працюють таким чином, що, взявши квиток на ранок, полетіти можеш аж

Герат – культурна столиця Афганістану. Враження – наче потрапляєш в Іран, якщо дивишся на архітектуру. Або в Індію, якщо дивишся на людей.

*Кандагар – це місто називають справжнім пеклом на землі.
І якщо звертати увагу на кожен автомат поряд, а в кожному чорному тюрбані з бородою бачити таліба.
Але якщо чесно, то автомати лише у поліцейських, яких в місті мало не так само,
як всіх інших мешканців; а чорні тюрбани – то давня афганська традиція і зовсім не ознака таліба.*

увечері або й взагалі наступного дня. Окрім того, це додаткових 200 доларів.

Тому я почала делікатно натякати, що не проти поїхати автобусом. Мій друг Фарід (якщо точно – друг друзів друзів друзів), афганський солдат, в сім'ї якого я жила в Гераті, спочатку сприймав це як жарт. Я зрозуміла, що жодної допомоги від нього не отримаю. У мене в Кандагарі було двоє знайомих: професор Кандагарського університету і працівник медіацентру. Але це серйозні люди, і писати їм, що я собі надумала пертися автобусом, якось не пасувало.

Я написала іншому знайомому, який народився в Кабулі, вчився в Гераті, а зараз живе в Кандагарі. Колиш я знайшла його на Фейсбуці, але ми не особливо спілкувалися, і зустрічатися з ним я не планувала. Та за такої нагоди я змушена була написати йому, запитавши чи реально мені доїхати автобусом. Він відповів, що для цього я маю бути відповідно вдягнена і хтось має мене супроводжувати. Оскільки цього не було кому робити, він погодився особисто приїхати по мене.

Коли мій хост нарешті зрозумів, що я не жартувала, то з гостинного друга перетворився на жадливого чоловіка: питав, чи я хочу вмерти, казав, що смерть – це ще не найгірше, що може зі мною статися. Також він цікавився, чому я не думаю про його сім'ю. За дні в Гераті він поводив мене по всіх сусідах, родичах і друзях, з усіма перезнайомив. Усі знали, що я жила в нього. Його мама (неймовірно добра і завжди весела жінка) й тато (переконаний комуніст) безперестанно мене відмовляли. Мене щиро дивувала ця комічна ситуація, і я просто не розуміла навіщо так трагізу-

вати. Навіть відчула певну провину, але вже не могла сказати знайомому, що передумала. Вирішила їхати. Тоді почалася справжня спецоперація. Самостійно купувати бурку мені не дозволили. Взуття моє теж не підійшло, бо афганки не ходять в кедах. Тому мене вирішили взути в старе взуття Фарідової мами, замале на два розміри. В дорогу мені дозволили взяти тільки косметичку, телефон, гроші та документи. Всі речі (серед яких дві камери) спакували в ящик і кудись відвезли.

Коли все було готово, Фарід відвіз нас у готель, де мій кандагарський друг Халіф сказав, що я його дружина. Ми мали відсидіти там п'ять годин, бо автобуси відправляються лише о 23:00.

В готельному номері почались цікаві речі. Халіф каже: «Ти розумієш, ти перша дівчина в моєму житті, з якою я говорю «face to face». І взагалі – я не просто так приїхав по тебе. Я хочу одружитися з тобою і готовий навіть в Україну поїхати». Я відповіла, що подумавемо про це трохи пізніше, а спочатку треба доїхати до Кандагара.

Ближче до 23-ої ми пішли на автостанцію. Але це в нас ти йдеш із чоловіком, а там – чоловік іде, а ти позаду тин-тин-тин. Майте на увазі, що в тій бурці й посеред білого дня темно, а коли ще й на вулиці ніч – це суцільна темрява. До того ж, їти довелося горбисто-кам'янистими дорогами (а ви ж пам'ятаєте, що капці тиснуть)...

АВТОБУС ГЕРАТ-КАНДАГАР

Дорога з Герата в Кандагар – це пустеля. І ті території не контролюються ніким. Ніхто не міг навести

конкретні приклади, як автобус зупиняли, чи когось викрадали, але всі говорили, що таке стається часто. Саме тому автобуси відправляються не по одному з певним інтервалом, а одночасно однією колоною по вісім машин.

Автобуси класні. Напевно, це гуманітарна допомога. Але вікна брудні та ще й темно. Нас двічі зупиняли дорогою. Мабуть, це була якась поліція, бо Халіф казав, що все нормально. Двічі зупинялися на вимогу пасажирів. Але треба сказати, що в Афганістані дівчатка в туалет не ходять ніколи, як би довго не тривала подорож. Вибачте за подробиці, але афганські чоловіки справляли малу нужду навприсядки. І при цьому не йшли далеко (можливо, через міни). Вони сідали біля лобового скла, де світять фари. Всю дорогу ми не говорили, оскільки говорити могли тільки англійською, а все було конфіденційно. Халіф лише інколи писав мені: «Відвернись від вікна», «Схили голову», «Загаси телефон», «Спи». Коли вранці автобус зупинявся на молитву, середині залишилися близько семи людей. Вони не боялися не піти молитися – свобода віросповідання певною мірою присутня.

Словом, під час цієї подорожі я зрозуміла, що не бути одруженою в моєму віці – це набагато краще, ніж бути одруженою з афганцем.

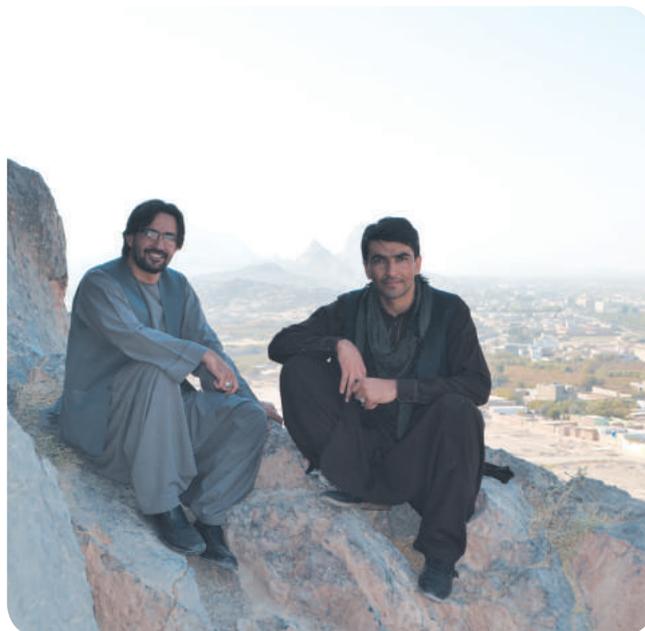
ПРИЇЗД У КАНДАГАР

Коли ми приїхали на автостанцію, ще довго чекали на свої речі. Халіф намагався мене вмовити поїхати в готель відпочити. Але я відмовилася, ще й написала своєму другу-професору, що мені потрібна його допомога. За півгодини він приїхав, допоміг забрати речі і повіз нас до міста.

І от ми під'їжджаємо до Кандагара. Я вже виглядаю

На вулицях Кандагара доволі жвавий рух, хоча жінок тут зустрінеш відносно не так часто.

В Кандагарі знаходилась штаб-квартира руху «Талібан». Але зараз це і місто молодих, розумних і прогресивних студентів, які понад усе мріють змінити імідж своєї малої Батьківщини.

як нормальна людина: без бурки, в своєму взутті. Але просто так в місто не пускають: усі транспортні засоби зупиняють, чоловіків обшукують, жінок начебто не чіпають. Та оскільки пильний правоохоронець помітив, що я якась нетипова для Кандагара жінка, в мене теж попросили документи... і почалася наша мандрівка різними відділеннями місцевої поліції. Те, що нас возили, не означало, що нам створювали дискомфорт. Усюди нас годували, поїли і пригощали смаколикami. Було враження, що поліція просто втомилася від бездіяльності, а тут нарешті їм знайшлась якась робота.

Так нас возили півдня, поки по обіді не привезли нарешті до начальника поліції провінції Кандагар (мало не головної людини в регіоні). Він сказав, що у Кандагар туристи не їздять, а якщо і їздять, то журналісти чи бізнесмени. Вони подають заявку, поліція їх зустрічає в аеропорту, весь час супроводжує. Я спитала, чи справді в них таке небезпечне місто. Він відповів, що місто безпечне, але «нам не треба інцидентів, тому ми даємо тобі три машини, які будуть тебе супроводжувати». Я відмовилась. Ми довго сперечалися, поки мій знайомий професор нарешті не вмовив поліцію: сказав, що бере мене до себе в сім'ю повністю під свою відповідальність.

КАНДАГАР

Кандагар – це також дуже старе місто, засноване Олександром Македонським. Те древнє місто – це сьогодні невеличке містечко неподалік Кандагара.

Сучасний же Кандагар – порівняно новий населений пункт. Тут хороші дороги і дуже багато мечетей: буквально на кожному кроці.

Цей регіон відомий тим, що в ньому багато макових полів. Тому саме тут найбільше наркобізнесменів і авторитетів, що «сидять» на наркопотоках та курують різними схемами. Тому дороги і мечеті вони можуть собі дозволити.

Місто, як і всі інші афганські, дуже різне. Є квартали, які просто шикують. Є звичайні. Від інших афганських міст його відрізняє те, що тут живуть тільки пуштуни (народ, що становить основну частину населення Афганістану). Мені розповідали, що жінку на вулиці побачити нереально. Це неправда. Жінки вулицями ходять, правда, рідко й закутані з ніг до голови. В багатших районах, де я поселилася, звичайне життя – ми щовечора ходили на морозиво, відвідували історичний центр.

До слова, «талібан» (радикальний ісламський рух) намагався викреслити жінок із суспільного життя шляхом широкої дискримінації. За певні вчинки їх карали, публічно били. Після падіння руху такі випадки стали швидше виключенням.

Про те, щоб повертатися в Кабул автобусом, вже не йшлося. Я вирішила летіти літаком. Щоб потрапити в кандагарський аеропорт, треба проїхати шість блокпостів. Кожні декілька кілометрів ти виходиш з машини, щоб тебе перевірили. В аеропорту багаж і ручну поклажу перевіряють чотири різні собаки. Ще в Кандагарі так багато поліції, що здається, що кожен третій – поліцейський.

МАЗАРІ-ШАРИФ

Відрізок дороги «Кабул – Мазарі-Шариф» вважається найбезпечнішим. Там найкраща дорога і ві-

«Талібан» намагався викреслити жінок із суспільного життя шляхом широкої дискримінації. За певні вчинки жінок карали, публічно били. Після падіння руху, такі випадки стали швидше виключенням.

домий тунель Саланг, який я хотіла побачити. Тому їхала на таксі. До Мазарі-Шарифу можна доїхати й комфортабельним автобусом (таким я поверталась до Кабулу). Але не такі вже ті автобуси й комфортні через своїх пасажирів. Здебільшого це жінки, яких незрозуміло чого всю дорогу закачує, і вони блюють. А ще – дуже багато дітей. Їхати так шість годин трохи важкувато.

Моє таксі – це щось схоже на BlaBlaCar: декілька людей замовляють машину і їдуть разом. Я сиділа на передньому сидінні: жінку завжди садять спереду. Ззаду сиділи три старші чоловіки. Ця дорога виявилася небезпечною. Не тому, що нас хтось зупиняв. А тому, що гори – це гори. І ми потрапили на каменепад.

Блакитну мечеть в Мазарі-Шарифі показують як місце, яке найбільше туристично ідентифікує Афганістан. Насправді, це єдине місце в Мазарі-Ша-

У Мазарі-Шарифі знаходиться унікальний храмовий комплекс Розії Шариф. За місцевими легендами це – могила халіфа Алі, тіло якого викрали. З цієї причини Мазарі-Шариф слугує місцем поклоніння, особливо в шиїтів.

рифі, варте туристичної уваги. Воно дуже красиве. А от місто загалом зовсім не гарне. Якщо в Кабулі бідність загальна, то в Мазарі-Шарифі (можливо через те, що населення менше) бідність персональна. Купа дітей чіпають тебе з різних боків і не відпускають, просять грошей. Купа бездомних просто сидять на вулицях. Безліч жінок жебракують. Дуже багато людей працює на вулиці: смажать кукурудзу, ремонтують взуття...

Окрім цього, в місті відчувається радянський дух. Багато людей знають російську мову. Ще більше людей думають, що вони знають російську мову.

*Мазарі-Шариф, дослівно перекладається як священна гробниця.
На думку деяких істориків, насправді у цьому місці була могила Заратустри.*

БАМІАН

Це місто, заради якого більшість туристів їде в Афганістан. Бо це зовсім інший Афганістан. Тут я не бачила, напевне, жодної жінки в бурці. Тут вони ходять в різнокольорових хустинах. А молоді дівчата – й зовсім без хустин. Чоловіки, буває, в'яжуть на голові якісь тюрбани. Але якщо молодші, то вони абсолютно демократично вдягнені. Тут живуть газарейці, а край їх називається Хазарастан.

*Хазарастан – земля людей,
які ніколи не брали в руки зброї.*

Оскільки довгий час ця національність в Афганістані була пригнобленою, багато її представників повиїжджали закордон і створили свої асамблеї та асоціації. Їхньою долею зацікавились світові ЗМІ. Словом, вони добилися певного прогресу: зараз їхніх представників і в парламенті достатньо. Здається, тільки вони почуваються вільно в Афганістані: вдягаються по-європейськи, жінки ходять з непокритими головами.

Баміан – місто, в якому у 2001 році сталася катастрофа для світової культурної спадщини. Таліби підірвали дві гігантські статуї стоячих будд. Але місце й без них неймовірне: ці гори, скелі навколо, печери. Це просто якась містичне місто.

Воно й туристичне. Там є сім хороших готелів, де найдешевший номер коштує 70 \$. Я дві ночі провела в одному з таких номерів, а потім знайшла на каучсерфінгу місцевого дядечка, який мені порекомендував готель для своїх. Це був жахливий готель. Я дуже раділа, що це були мої не перші мандри, і я взяла з собою спальник. Номер – це просто кімната, застелена килимом і закидана ковдрами. Про світло ніхто не чув. І якщо на вулиці -7, то в кімнаті – ну може -6.

ПОДАРУНКИ

Якби я збирала всі подарунки, які мені дарували за ті 30 днів, я могла б сміливо відкривати крамничку хустин. Але я виробила для себе тактику: в одній хаті отримувала подарунки, а в іншій – передарувала. Не знаю, можливо, тому що я дівчина, але подарунками мене просто завалювали.

Найсмішніша ситуація була в Кандагарі, де я жила в сім'ї друга-професора. Коли прийшов час мені повертатися до Кабула, він підвіз мене до автобуса, який відвозить в аеропорт. Туди приїхав і його брат з двома величезними скринями з купою подарунків від усіх членів їхньої сім'ї. А особисто від себе він вирішив дати мені ще й ящик гранатів у дорогу, бо Кандагар славиться своїми гранатовими садами.

Я стояла, і сльози котилися по обличчю, чи то від щастя, що мене прийняли в сім'ю за такий короткий період і полюбили, чи то від того, що я не знала, що з усіма цими подарунками робити. Ну добре, автобус відвезе це в аеропорт. А що далі? 🙏

“Ні, я зовсім не закликаю відкривати для себе Афганістан туристичний... бо “якщо ви афганофоб, то афганофілом там точно не станете”, але якщо ви хоч раз в житті тримали в руках котрусь із книг Халеда Хосейні, то є шанс, що ви, як і я, просто закохаєтесь у цю непросту, але таку атмосферну країну”.

У 2001 році Баміан став відомим, тоді таліби зруйнували одну з найцінніших культурних пам'яток світу – гігантські статуї Будди.

ДВОКОЛІСНІ ХРОНІКИ

ВЕЛОСИПЕДОМ НАВКОЛО СВІТУ

«Двоколісні хроніки» – це подружжя мандрівників і музикантів Володимира Муляра та Ярини Квітки із сином Марком.

У 2010 році ми започаткували наш культурний проєкт «Двоколісні хроніки» – велоекспедиції по світу з метою поширення інформації про Україну через пісню та задля дослідження культури, зокрема музики різних народів. Уже здійснили шість експедицій, проїхали 30 країн на велосипедах, накрутили понад 48 тисяч кілометрів. У жовтні 2014 року почали нашу найбільшу експедицію – велосипедом навколо світу.

Зараз наступний етап навколосвітки. Тепер ми мандруємо з дворічним сином Марком. Також ми ведемо відеоблог «Двоколісні хроніки», де показуємо всі реалії нашої мандрівки, без сценаріїв та перебільшень.

Відзняли три фільми з циклу «Двоколісні хроніки». Найпопулярніший – «Двоколісні хроніки – Країна скарбів» (2011 рік, велоекспедиція з Ужгорода до Луганська). Також є 72 серії з експедиції «Велосипедом навколо світу».

Чому велосипед?

Велосипед – не просто вид транспорту. Для України в наш час він символізує речі, вкрай важливі для духовного і фізичного оновлення нації, її нового мислення і нового життя. Велосипед – це коли надаєш перевагу простим і корисним речам перед надмірною розкішшю. Велосипед – це коли високопосадовець їздить на роботу не в броньованому авто, оскільки не має причин боятися людей. Велосипед – це коли нація здорова фізично. Велосипед – це здорова екологія і чисте повітря.

Ми пили воду зі священної річки Ганг в Індії, їли тарганів у М'янмі, святкували свято холі з непальцями, ночували на античних розкопках, два місяці гостювали в іранців. Ми проїхали напівпустелю Північної Австралії, перетнули екватор в Індонезії, щодня спілкувалися з представниками різних народів, вивчали нові культури, закохались у наш Світ. І все це завдяки веломандрям.

*Чорногорія.
Которська затока*

Австралія.
Шлях між Брісбеном та Сіднеєм

Непал.
З дітьми під час
святкування
«Хепі холі»

ГОСТИННІСТЬ І ТАБУ ПЕРСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Автори тексту і фото:

Ярина Квітка – мандрівниця, музикант, актриса, журналістка. Вокалістка гурту «Фолькнери». Народилася в місті Стрий на Львівщині. 12 років прожила в Києві. Останні 4 роки живе за покликом серця. Мандрує, займається музикою, пише книгу, виховує сина Марка. Відвідала 37 країн.

Володимир Муляр – мандрівник, музикант, звукорежисер, відеографер. Засновник гурту «Фолькнери» та культурно-мандрівницького проекту «Двоколісні хроніки». Родом з Хмельницького. 8 років столичного життя нарешті дали йому поштовх поїхати в далекі мандри. Останні 4 роки мандрує, пише музику, знімає відео. Відвідав 36 країн.

Побачити чотири пори року за два місяці, відчутти щирі гостинність до чужих там, де жорстко контролюють навіть своїх, знайти пустелю поміж гірських пейзажів і врешті з головою зануритися в атмосферу могутності великої імперії... Це все ми відкрили для себе в Ірані, ісламській республіці, що примудряється бути настільки ж непопулярною серед туристів, наскільки потім стати привабливою для них. Хоча... саме своєю непопулярністю заманила нас ця країна, а вже згодом підкорила своїми контрастами.

ЗНАЙОМСТВО З ІРАНОМ

Отже, Іран. Через нього пролягав наш веломаршрут з України до Австралії. У Києві за 120 євро на двох ми оформили іранські візи на два місяці й уже

Тегеран

Іранська жінка вдома пече лаваші

через чотири дні тримали їх у руках. А ще згодом на кордоні Ірану з Туреччиною в іранському місті Базарган симпатична прикордонниця, закутана в чорну чадру, бездоганною англійською рекомендувала мені завжди прикривати голову, аби не «спокушати» іранців. На прощання вона потиснула мені руку, а коли Володя простяг їй свою, жінка похитала головою, мовляв, в Ірані це неприпустимо. Утім, пізніше ми зрозуміли, що таких суворих правил дотримуються не всі іранки, адже деякі дівчата вільно тиснули руки та обіймалися з чоловіками.

Начитавшись порад «бувалих», спеціально для Ірану я взяла з собою багато темного одягу. Проте яким було моє здивування, коли я побачила, що молоді дівчата вдягаються тут за останньою модою, в їхньому гардеробі не останнє місце займає одяг яскравих кольорів, а щоденні луки не обходяться без брюк та джинсів. Чорному ж віддають перевагу лише літні дами. Та все ж окремі правила щодо зовнішнього вигляду залишаються в Ірані непорушними – жінкам тут не можна оголювати плечі, ноги і руки. А волосся має бути хоча б чимось покрите.

ЩО ЇЛИ І ДЕ НОЧУВАЛИ В ІРАНИ

Окремо хочеться розповісти про надзвичайну гостинність іранців. Запросити до себе і нагодувати іноземця – почесна справа для тутешніх жителів. Подорожуючи, ми, як правило, завжди веземо із собою продукти, аби самотужки готувати їжу. А тут, уявіть собі, не встигли перетнути кордон, як були запрошені в гості на обід. І, чесно кажучи, першого разу відмовили, бо, начитавшись про «терористів, грабіжників й работорговців у цій страшній країні», ми, зрозуміло, з підозрою і недовірою спочатку

сприймали такі запрошення. Але згодом таки на повну відчули щирі місцеву гостинність і вже не відмовлялися від таких пропозицій. Хіба що тоді, коли хотіли від цього відпочити.

Упродовж двох місяців ми лише двічі ночували в наметі, бо люди не дозволяли нам залишитися на вулиці. Взимку домовлялися про ночівлю в мечеті. Там, до речі, для цього є всі зручності – тепло, туалет з душем, кухня. Утім, частіше приходжани запрошували нас до свого дому. Інколи ми зупинялися у пунктах «Червоного хреста», яких є досить багато на головних автошляхах країни. Там без проблем вам запропонують не лише ночівлю в гарних умовах, а ще й смачну вечерю.

Коли ж переступаєте поріг оселі іранця, перше, що вам показують, – це душева кімната. Будьте

Обід в мечеті

Поблизу міста Хамадан

певні, спочатку вам дадуть чистий рушник і змогу помитися, а вже потім пригостять чаєм та фруктами, які тут їдять щодня у великій кількості: банани, апельсини, мандарини, яблука, ківі. Цікаво, що фруктом вважають і огірок.

А от після частування починається довга бесіда мовою жестів і міміки. Більшість іранців не знають англійської, а розмову з нами починали з чотирьох запитань: чи ми одружені й скільки років, чи маємо

дітей і яка наша професія. Неодруженим парам краще говорити, що вони у шлюбі, бо інших варіантів іранці просто не розуміють. Їм, скажімо, важко було усвідомити, що ми вже п'ять років разом, а дітей досі не маємо. Зазвичай, сім'ї у них багатодітні, особливо в селах.

До речі в іранських селах мешканці живуть пристойніше, ніж в українських. Хоча ззовні хати місцевих жителів виглядають сірими й убогими,

Іранське село

всередині кожна кімната застелена килимами, під стінами — багато подушок. Зазвичай, у будинках немає столів, стільців і диванів (їх можна побачити хіба у великих містах). Сидять, їдять і сплять люди на підлозі.

Господиня з дітьми застеляють килим на землі скатертиною і розставляють страви. Обов'язковим тут є рис. Його їдять в обід і ввечері. Також споживають багато баранини і не розуміють, як можна не їсти м'яса. Не обходиться трапеза без лавашів, які випікає сама господиня. На столі іранця завжди багато свіжої зелені та води. Вечерю запивають духом — солоним йогуртом, розбавленим водою, часто з м'ятою. Сніданок в Ірані простий і смачний. Ще теплий лаваш мажуть сирною намазкою, кладуть волоські горіхи, поливають медом і скручують. Їдять цю смакоту з молоком або чаєм, який подають без маленької ложечки, бо цукор їдять вприкуску.

Доводилося нам заходити й у тамтешні кафе. На обід брали рис з маслом і зеленню, також баранину чи салат зі свіжих овочів. Ціни тут нижчі, ніж у недорогій українській їдальні. А от порції — незрівнянно більші.

Сім'я, в якій ночували

ЦІКАВЕ ПРО ІРАН

Та знаєте, що найнеймовірніше? Ми пробули в Ірані два зимові місяці й за цей час побували у чотирьох сезонах. На півночі країни була засніжена й дуже холодна зима. В центрі падав дощ, як восени. Коли

Нагір'я Загрос, провінція Лурестан

Вид на місто Есфахан

наближалися до півдня, наставала весна. І вже на півдні потрапили в спекотне літо.

А ще в цій країні шалений трафік. Інколи було відчуття, що правил дорожнього руху просто не існує. Зізнаюся, їхати на велосипеді часом було дуже важко, адже тут переважно гори. Кілька разів ми змушені були зупиняти вантажівки з проханням

підвезти нас. І що я вам скажу – навіть з велосипедами нас брали без проблем і жодних грошей.

В Ірані все контролюється владою та потрапляє під жорстку цензуру. Соціальні мережі тут поза законом. Тому для того, щоб спілкуватися у віртуальному світі, іранці встановлюють на комп'ютерах спеціальні антиблокувальні програми. Табутованими тут є рок-музика та деякі західні музичні жанри. Ви здивуєтесь, але в країні не існує барів, а алкоголь заборонений. Будьте готовими до того, що при купівлі сім-картки у вас візьмуть паспортні дані та відбитки пальців. До слова, українські «сімки» в Ірані не працюють. І зовсім не дивно, що жителі цієї країни, особливо ті, хто працює в державних установах, просять не виставляти фото з ними в Інтернеті. Це загрожує звільненням з роботи.

У тегеранському метро є окремі вагони для жінок і чоловіків. Якщо дівчина заходить в чоловічий вагон разом зі своїм хлопцем, це не дуже страшно. А от хлопець у жіночому отримає масу незадоволених поглядів, а іноді й негативні висловлювання на свою адресу. В автобусі жінки також сидять окремо від чоловіків – у задній частині.

Бюджет нашої мандрівки за весь час перебування в Ірані склав 200 доларів на двох. При цьому

В пустелі Деште-Лут

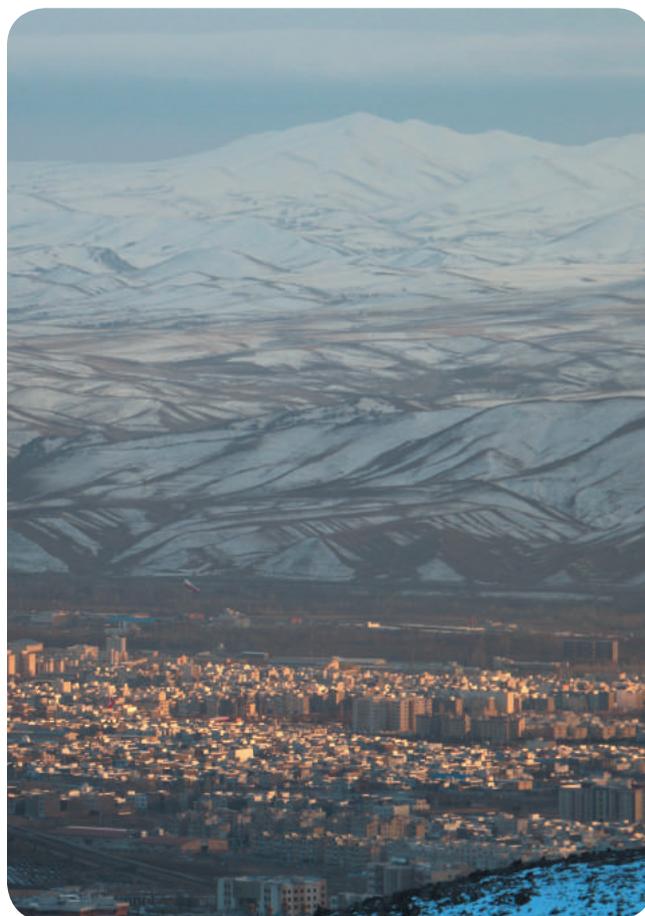
левову частину цієї суми ми спустили в столиці Тегерані. Тут за один тиждень витратили більше, ніж за місяць подорожі іранськими селами.

ЩО ПОДИВИТИСЯ В ІРАНІ

Думаю, варто перерахувати ті особливі місця, які просто зобов'язаний побачити турист. Передусім це Персеполіс – древнє місто, столиця Перської імперії, яку в 330 році до нашої ери зруйнував Олександр Македонський. Сьогодні це музей під відкритим небом, залишки колишньої могутності перської держави. Вхід сюди коштує лише 150 ріалів (5 доларів). Персеполіс вважається туристичним місцем, проте іноземців там зустріти непросто.

Ще одна неймовірна локація – пустеля Варзана, мальовничі пейзажі якої розбавлять враження від гірського Ірану. До того ж, якщо ви ніколи раніше не були в пустелі, їдьте сюди.

Одне з найграндіозніших місць, у яких ми бували, – це гори Загрос. Вашої уваги варті також міста Ісфаган, Шираз, Бушер. Перше, скажімо, славиться своїми мостами з арками, які дуже гарно освітлюються, коли заходить сонце. Найдовший з них – 295-метровий Сі-о-Се Поль. 🌳

Місто Занджан

Річка Карун – основна водна артерія Ірану

АФРИКА НА КОЛЕСАХ

Текст: Віталій Горбуленко

В'ячеслав Кравчук. Родом із Хмельницького. Професійну кар'єру почав ще до 10 років – підробляючи на речовому ринку. В 14 років розпочав займатися інформаційними технологіями, розробивши перший сайт на замовлення локального бізнесу. З часом заснував і очолив ІТ-агенцію «Atwix». Цікавиться мандрями та підприємництвом. Проживає в Братиславі (Словаччина).

Олена Садома. Народилася у Хмельницькому. Змінила багато професій – від координатора клінічних досліджень до юриста й маркетолога. Коуч та мотиватор. Живе в Братиславі.

Сім з половиною місяців знадобилося В'ячеславу Кравчуку та Олені Садомі, щоб здійснити грандіозну подорож Африканським континентом. Тисячі людей у режимі «он-лайн» стежили за двома українцями, які наважились на власному авто проїхати по контуру цілий материк, відвідавши близько півсотні країн. «Сьогодні ми таки виїхали, закупили 30 банок шпрот, пару кілограм гречки, кефір та інші необхідні при громадянській війні й фінансовій кризі речі», – написав в кінці травня минулого року В'ячеслав на своїй сторінці у Facebook. Це був початок великої мандрівки «Хмельницький-Кейптаун-Хмельницький», що завершилася 5 січня 2019 року. Мандрівки, яка дала багато відповідей і ще більше запитань, відкрила контрасти та подарувала незабутні емоції. Ними Слава одразу «по гарячих слідах» ділився у соцмережах упродовж поїздки, а нам розказав уже після повернення в Україну.

ІДЕЯ ЕКСПЕДИЦІЇ

Якось я натрапив на зображення карти з маршрутом, прокладеним від Хмельницького до ПАР, яку «запостив» у Facebook мій знайомий. Це мене заінтригувало, і я почав планувати поїздку. Що цікаво, виїхали ми рівно через рік та один день після тієї публікації і, схоже, стали першими українцями, хто обігнув Африку на авто, стартувавши та фінішувавши в Україні. Це був непростий, але надзвичайний досвід.

ПІДГОТОВКА

Найперше, треба було визначитись із маршрутом. Ми вирішили їхати західним узбережжям, бо це

складніше, а отже й цікавіше. Адже Західна Африка менш цивілізована й туристична. Маршрути проклали лише приблизно. Наприклад, ще тоді не знали, чи потрапимо в Малі. Вирішували вже по ходу справи. Доїхавши до мису Доброї Надії, прийняли рішення, що продовжимо мандрівку, але уже східним узбережжям.

З візами планували більш ретельно. Заздалегідь оформили лише в Марокко, Нігерію, ПАР. Решту – в

23.05.2018. Закарпаття.

Зазвичай до поїздки в Африку люди готують-ся рік. В нас було два місяця гіперінтенсиву, який все ніяк не завершувався. Здавалось би, ще один день, і Хмельницький затягнув би нас назавжди. Не знаю, чи найтяжча це була частина подорожі, але поки здається, що не найлегша точно.

ході мандрівки. Але я наперед озброївся інформацією, які візи краще отримувати в дорозі.

АВТОМОБІЛЬ ТА ЙОГО ШЛЯХИ

Наш «Мурзік» став справжнім героєм цієї поїздки. Це перероблена Toyota Land Cruiser 79. 70-та серія відома своєю легендарною надійністю, її використовують в Африці різні міжнародні організації, на кшталт ООН чи Червоного Хреста. Мотор дизельний, а дизель в Африці є практично всюди. Звісно, його якість десь гірша, як, наприклад, в Нігерії. А єгипетський дизель згодом замерз в Європі вже при -1°C . Але чого ви хотіли при вартості 10 гривень за літр? В Судані, до речі, літр дизеля коштує 3 гривні.

А з приводу доріг, то в Африці вони дуже різні. Якщо не враховувати більш розвинені країни з хорошою інфраструктурою, то шляхи можна охарактеризувати як непередбачувані. Наприклад, в

Мис Доброї Надії (ПАР)

08.07.2018 Сьєрра-Леоне

Вийшовши з машини на прекрасний пляж, ми побачили дітей, які з задоволенням плескались у воді. З берега за цим всім спостерігав Чарлі. Чарлі – британець, а всі ці діти – місцеві, котрі вижили після еболи. Багато з них втратили родичів, іноді навіть обох батьків. В 2014 році Чарлі керував командою, яка допомагала локалізувати хворобу в столиці. Там він і познайомився з цими дітьми з нетрів. Ось вже кілька років він допомагає їм, в основному, стараючись дати освіту. Адже в Сьєрра-Леоне кожен другий не вміє читати та писати. Просто уявіть це собі: кожен другий в середньому по країні! А що вже казати про нетрища?

...День приніс питань більше, ніж відповідей. Можливо, відповіді і не потрібні. Можливо, вони самі прийдуть пізніше. Ти знайомишся з історією, розумієш, скільки пережив цей народ... А вони щиро тобі посміхаються і з радістю махають, коли проїжджаєш через кожне село. Навіть найбільше.

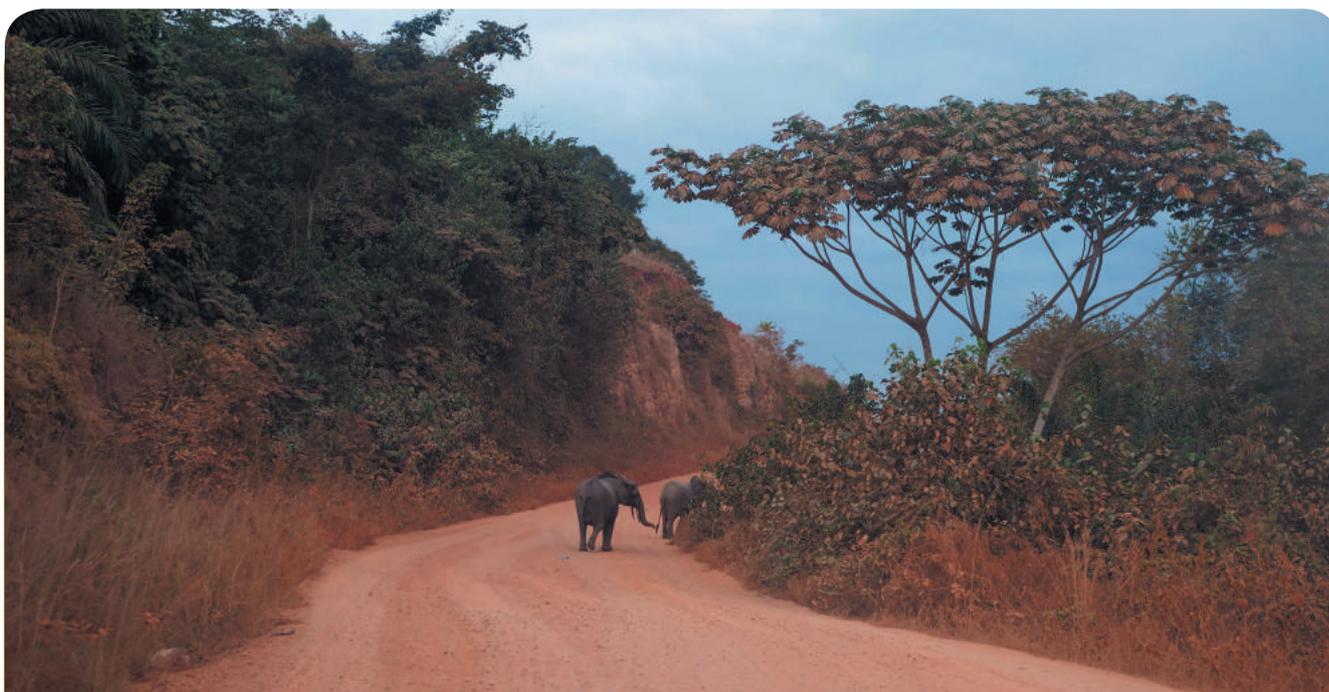
Можливо, їм є з чим порівняти?

Гвінеї місцями ледь пробираєшся зі швидкістю 20 кілометрів за годину, а потім – «опа!» – виїжджаєш на новісіньку рівеньку асфальтовану магістраль, а далі знову розбита ґрунтовка... Найскладніше, напевно, було в Камеруні – там довелося пробиратися крізь струмки глибиною понад 70 сантиметрів.

Але загалом нині в Африці з'являється дуже багато нових доріг. Їх будують китайці в обмін на ресурси.

АВТОПОБУТ

Ночували ми переважно в машині. По можливості паркувалися на території кемпінгів. У Західній Африці кемпінги знайти непросто, тому часто просилися заїхати на територію якогось кафе чи готелю. Там або за відповідну плату, або завдяки замовленій вечері можна було скористатися душем і туалетом. Іноді зупинялися на ночівлю в безлюдних місцях.

28.08.2018. Габон

Запаркувались на ночівлю ми на краю пагорба, з виглядом на річку, і в той же час так, що нас з дороги не було видно. Ідеально! Традиційна паста на вечерю та сон. Це була перша наша дика ночівля за довгий час.

Габон – в цілому безпечна країна, та з ножом під подушкою заснути легше. Правда, я спав чутливо та прокидався вночі від шурхоту. В основному, вітер та листя. Треба звикнути. Вранці ж я знову прокинувся від шурхоту, але вже трохи інших... Прямо біля нашого авто паслись слони! Ми з Оленою завмерли та намагались, практично не дихаючи, спостерігати за цим дивом. Цього разу хвилин п'ять ми могли спостерігати за цими вухатими незграбами, поки вони не вирішили, що їм треба бігти далі.

03.10.2018 Ангола

Перетин кордону відсвяткували цілим відром солодких апельсин за півтора євро. Ангола таки почала нам подобатись. Було вже не рано, ми втомились і намітили ночівлю близько. Кемпінгів дорогою не було (ха-ха-ха, ми ще не знали, що їх в Анголі нема), вибрали простий і охайний готель.

Зустріла нас мила дівчинка з милою беззубою посмішкою, побігла до мене і застрибнула в обійми. Почала мені щось розповідати на незнайомій мові і посміхатись. Цікаво, чому діти в Африці більше йдуть на контакт і більш відкриті ніж їх європейські «колеги». Можливо, справа в реакції батьків? В Африці і Азії батьки в цілому лише раді контакту дітей з білими. Мені важко уявити реакцію батьків, якби дитина ось так побігла до чужого дядька на руки в Україні. Але чому так виходить, в чому між нами різниця?

Їжу переважно готували самі, бо запасилися в дорогу продуктами. Овочі та фрукти, звісно, купували в місцевих. Найчастіша наша страва – макарони з томатною пастою.

ДУ Ю СПІК..?

Якщо у Східній Африці домінує англійська мова, то у Західній – французька, частково англійська й

португальська. На півночі – арабська, але в цілому там розуміють англійську. У деяких селах розмовляють лише рідною мовою. Та загалом жестами завжди можна пояснити, чого ти хочеш.

МІФИ ПРО АФРИКУ

У мене особисто був стереотип (дуже поширений), що африканці ліниві. Тепер здалося, що навпаки. Вони змалку привчаються до праці, щоб заробити якісь кошти. До прикладу, у Нігерії, коли ти зупиняєшся на заправці, одразу підбігають діти, пропонуючи помити вікна машини чи інші послуги. Спостерігаючи, як африканці будують дорогу чи виконують інші роботи, ніколи не помічали, щоб вони «сачкували».

Ще є стереотип, що африканці доволі агресивні. Але до нас люди навпаки були привітними, особливо в Малі чи в Зімбабве, які переживають кризу. Незважаючи на проблеми, люди не втрачають позитивного настрою: веселі, посміхаються, танцюють, радіють життю.

БІДНІСТЬ І БАГАТСТВО

Ми їхали основними шляхами вздовж узбережжя, де рівень життя трохи вищий, ніж у центральних районах Африки. Проявів голоду не помічали. Часто до нас підходили діти, аби щось просити, але, мабуть, це просто частина їхньої культури. Бувало, ми їм пропонували хліб, а вони не хотіли брати.

Є країни багатші та бідніші, але базовий рівень достатку в багатьох країнах Африки схожий. Чимало людей живуть у глиняних хатах, харчуються переважно овочами, вирощеними власноруч. Траплялося, що ми проїжджали кордон, і картинка різко змінювалася. До прикладу, в Габоні бачили

24.12.2018 Ефіопія

Томас пояснив, що він бізнесмен. Чистить людям взуття. Місцевим такий сервіс не потрібен, адже взуття далеко не в кожного є, а тим більше, гроші на його чистку. Але туристи іноді погоджуються, хоч і рідко. За кімнату платить по 200 бірр в місяць на двох з сусідом (по \$3). Цього місяця, каже, може й не вистачить заплатити, але це не проблема, спатиме на вулиці. Я сказав, що на вулиці холодно. А він мені – не біда, мовляв, знаю собаку тут одну, можна притулитись до неї, і буде тепло.

Що цікаво, хлопчина сам обрав таку долю. В селі неподалік живуть його батьки, та ще троє братів та сестер. Але він вирішив, що хоче вчитись в школі і стати потім дантистом, тому заради школи і перебрався в місто.

27.12.2018. Судан

Я сумував. Сумував за пустелею. Здавалось би, Африка в наших головах – це джунглі, звірі, можливо, океан... Але полюбили ми саме пустелю. І ніби нічого там нема, але можливо пустка – це теж сутність?

...Скажу вам, це кайф, за яким я буду сумувати. Ти один, посеред пустелі, навколо – ні душі. Зірки... Ну просто неймовірно яскраві, їх безліч. Видно Чумацький шлях. Забираєшся в машину, лягаєш під стріху. Дихаєш свіжим повітрям та дивишся крізь намет на небо. Хочеться увібрати в себе весь момент до останньої краплі, адже розумієш, що це вже остання наша ночівля в пустелі. Подорож закінчується, і скоро все це лишиться лише в спогадах.

на подвір'ях автомобілі, мотоцикли, а вїхавши в Конго, взагалі жодної техніки не помітили. Напевно, найбільшу бідність довелося зустріти в нетрях Сьєрра-Леоне або Ліберії.

Запам'ятався випадок у Замбії, коли обабіч дороги стояв натовп людей, які продавали манго. Ми зупинилися на протилежному боці дороги, і близько двадцяти людей підбігли до нас, пропонуючи ціле відро фруктів за один долар. Коли я купив його в однієї з жінок, вона взяла гроші, перехрестилася і глянула на небо, дякуючи Богові за удачу. За один долар там готові чекати цілий день, хоча й не завжди пощастить щось продати.

Звісно, всюди є прошарок людей, переважно чиновників, котрі живуть багатше. Їх часто можна помітити в столицях, вони ходять в ресторани з охороною. Взагалі, практично кожна столиця має що запропонувати багатим. Одним із перших міст, яке нас вразило, був Абіджан (колишня столиця Кот-д'Івуару). Він чимось нагадав Київ. Але ж це посеред Західної Африки!

Звісно, більш заможними є деякі арабські країни на півночі континенту, а міста Південно-Африканської Республіки взагалі чимось нагадують США.

НЕБЕЗПЕКА

У багатьох країнах Африки є регіони, де тривають збройні конфлікти. Але це зовсім не означає, що вся країна небезпечна. Власне, як і у нас в Україні.

Скажімо, не варто їхати на північ Малі – там постійно відбуваються теракти. Але в столиці Бамако та на решті території все нормально. Коли ми проїжджали Камеруном, там точилася громадянська війна, але тільки на окремій території, тож нас вона ніяк не зачепила. У Нігерії трапляються «гарячі» місця, котрі краще оминати. Найбільш небезпечна, мабуть, Демократична Республіка Конго, де ми провели лише один день. Там хаос і анархія. А через місяць після наших відвідин у цій країні вбили кількох туристів. Хоча це все винятки з правил. Та все ж, із настанням ночі, в Африці не рекомендується пересуватися, бо можна потрапити в засідку. У кращому випадку вас пограбують, в гіршому – можна поплатитися життям.

НАЙМОТОРОШНІША ПРИГОДА

В одному із сіл, посеред гір Нігерії, у нашого авто відвалився бак з водою. Треба сказати, що Нігерія – досить небезпечна країна, тому ми воліли проїхати її якомога швидше й поспішали до Каме-

руну, радіючи, що до кордону залишилось всього декілька десятків кілометрів... І тут нашу радість обірвала ця несподіванка. Коли ми заледве знайшли майстра, який взявся лагодити машину, мене підкликав місцевий солдат, котрий стояв осторонь, докурюючи «косяк» марихуани. Він запитав, що я для нього привіз. Я почав пояснювати, що спочатку нам потрібно полагодити машину, але він стояв на своєму. Зрештою, солдат запитав, чи можна разом сфотографуватись. Звісно! Але тоді він пішов до свого авто, дістав автомат, перезарядив його і запитав, чи наше авто куленепробивне. Мабуть, це був найбільш моторошний момент подорожі. На щастя, вдалося відволікти увагу хлопця на кілька хвилин, а згодом до нього повернувся здоровий глузд, і він нам на радість запитав: «Стоп. А чому це я дістав автомат?!».

Машину ми тоді таки полагодили і вже в темряві через слизьке болото добралися в Камерун.

КОРУПЦІЯ

Африка просякнута корупцією наскрізь, особливо її західна частина. Починаючи з півдня Марокко і до самої Намібії, частково Анголи, солдати на КПП у 90 відсотках випадків запитують, що ти для них

Ефіопія. Церква

Танзанія

привіз. Так ми вивчили наше перше слово французькою – «каду» (подарунок).

Солдати вміють бути наполегливими, але практично у 100 відсотках випадків нам таки вдавалось обійтись ввічливим «ні», навіть якщо його доводилось повторити 10 разів. Навіть тоді, коли нас зупиняла поліція через реальні порушення ПДР, ми обходились розмовою... Іноді на 30 хвилин. Ми пропонували різні нематеріальні речі навзаєм – посмішку, дружбу або навіть благословення. Порадив би в таких випадках бути ввічливим, доброзичливим, але твердим і наполегливим у своєму небажанні давати хабарі.

ХВОРОБИ

Нас дуже часто кусали комарі, тому я був упевнений, що малярії нам не оминати й наперед підготував ліки. Але, на диво, нам пощастило. А от більшість туристів, котрих ми зустрічали, таки перехворіли цією хворобою.

За сім місяців ми хворіли не більше, ніж звичайно (ангіна, застуда, тощо). Щоправда, в Ефіопії трапилася неприємність. Ми вирішили проекспериментувати з місцевою їжею і спробували сире м'ясо, а наші шлунки таких намірів не зрозуміли. Експеримент закінчився легким отруєнням.

Намібія

ЕТНО-ПОКАЗУХА

Чимало африканських племен з автентичним укладом життя вже стали просто туристичними об'єктами. І тому, на наш погляд, втратили свою привабливість. Тож ми свідомо не навідувалися в гості до племен в Ефіопії. Але зустрічалися з представниками племені хімба в Намібії. Чимало з них біля дороги чатують на автомобіль з туристами. Коли зупиняєшся, вони підбігають, просять гроші в обмін на якісь речі чи спільне фото. Але ти не знаєш, чи їхній екзотичний одяг та речі досі актуальні, чи вони просто хочуть справити враження й заробити грошей. Є ж спеціальні живі села-музеї, куди можна приїхати і за відповідну плату подивитися, як живуть племена. Там завжди є англomовний екскурсовод. Звісно, у справжніх диких племен ніхто англійською не говоритиме. Тож це більше скидається на пізнавальний театр.

БІЛІ ЛЮДИ НАЛЕТІЛИ

До білих у багатьох африканських країнах ставляться особливо. Так, як за нами досі тягнеться шлейф Радянського Союзу, за ними – шлейф колоніального минулого. Чорношкірі африканці часто намагаються прислужитися білим туристам, котрі сприймаються як багаті люди, що можуть щось дати взамін.

Коли ми потрапили в лікарню у Буркіна-Фасо, нас без черги прийняли та безкоштовно обслужили. Це типова гостинність. Думаю, і в нас у лікарні заморському іноземцю приділили б особливу увагу.

В Південній Африці, звісно, все по-іншому, оскільки там багато місцевих білих і цивілізація на високому рівні.

НАЙМАЛЬОВНИЧІШІ МІСЦЯ КОНТИНЕНТУ

Поєднання пустелі, дюн, гір та океану в Намібії.

Скелі з пляжами й каньйони в Анголі.

Неймовірно узбережжя Сьєрра-Леоне (там знімали відому рекламу «Баунті»).

Кейптаун (ПАР), який, можливо, став найкрасивішим містом, котре я коли-небудь бачив.

11.01.2019. Хмельницький

Наші родичі вирішили зробити нам приємність та виїхали зустріти прямо до знаку. Але не просто так, а з хлібом, сіллю... Та шампанським. Ми не могли повірити – це ФІНІШ АФРИКИ НА КОЛЕСАХ! 51300 кілометрів... І ось ми знову в своєму рідному місті, з рідними нам людьми! Осмислити це було важко... Та ми і не намагались. Просто сміялись, фотографувались, обіймалися і раділи.

Буркіна-Фасо

Джунглі з багатим тваринним світом у Зімбабве та Габоні.

ЧИ БУДЕ КНИГА?

Якщо зібрати всі звіти з мандрівки у Facebook та Instagram, то матеріалів вистачить і для книги. Мене десятки людей запитували, чи побачить колись світ моя книга про мандри Африкою. Думаю, так.

Поки можна на You Tube переглянути серіал «Африка на колесах».

ДУХОВНІ ЗДОБУТКИ

Мандрівка навчила нас бути більш спокійними й терплячими, бо в Африці розпланувати усе нерально, і часто доводиться просто чекати.

З одного боку, це занурення в іншу культуру, а з іншого – ти розумієш, наскільки всі люди схожі між собою. У нас всіх дуже подібні бажання і думки, незалежно від раси чи національності.

А ДАЛІ?

Спочатку хотілось відпочити. Хоча відпочиваємо ми швидко. Звісно, є прагнення подорожувати далі, але вже не автівкою. Мрію ще проїхатися на мотоциклі Південною Америкою. Втім це згодом. Найближчі місяці я вирішив присвятити роботі. 📍

Блог Ореста Зуба

Подорожуй. Навчайся. Заробляй

Орест Зуб – онлайн підприємець, блогер, мандрівник, письменник родом зі Львова. Автор україномовного блогу про інтернет-бізнес, саморозвиток і подорожі – openmind.com.ua, в якому опубліковано понад півтисячі статей. У 2017 році видав книгу «Формула продуктивності», котра три тижні знаходилася в топ-1 продажів в Україні.

Орест Зуб відвідав 113 країн (серед них усі країни Європи). Планує відвідати всі країни світу, понад 200 днів у році проводить у подорожах. Провів понад сотню публічних виступів, його продуктами (послугами) скористалися близько десяти тисяч клієнтів.

Орест Зуб:

OpenMind.com.ua – це мотиваційний бізнес-тревел-блог для моїх українських колег про онлайн підприємництво, саморозвиток і мандри, в якому я ділюся історіями про свої подорожі, трішки філософствую і подаю реальні приклади та робочі моделі, щоб показати, що мрії збуваються.

Це не просто проект – це ціле життя! Хіба ж це не чудово? Робити те, що любиш, допомагати людям, мати прибутковий бізнес, подорожувати коли і куди захочеться... а найголовніше – бути щасливим. Це вічний двигун, який лише постійно нарощує оберти. Все можливо, якщо цього насправді захотіти і робити реальні кроки у напрямку реалізації мрії. Тож, не чекайте – ДІЙТЕ ВЖЕ!

Живіть Свідомо – Open Your Mind.

ПОДОРОЖ НА П'ЯТЬ

Якщо все геніальне – просте, то чому б не поєднати свою ідеальну мандрівку з одним із найвідоміших піших маршрутів у світі?.. Отож, погна-ли! Попереду Італія і краєвиди, без яких просто не складається туристичний пазл мальовничої країни. Розкажу вам про родинки і бюджет цієї подорожі.

Коли ви переглядали картинки з Італії в Інтернеті, то, швидше за все, бачили саме такі пейзажі. Перед нами Вернацца, одне з п'яти селищ в регіоні Чинкве-Терре (інші чотири: Монтеросо, Корнілья, Манарола, Ріомаджоре). Насправді це одна із найпопулярніших цікавинок Італії. А якщо вона досить розкручена, то звісно, не без причини.

Ла-Спеція виявилася дуже милим італійським містечком

Монтероссо

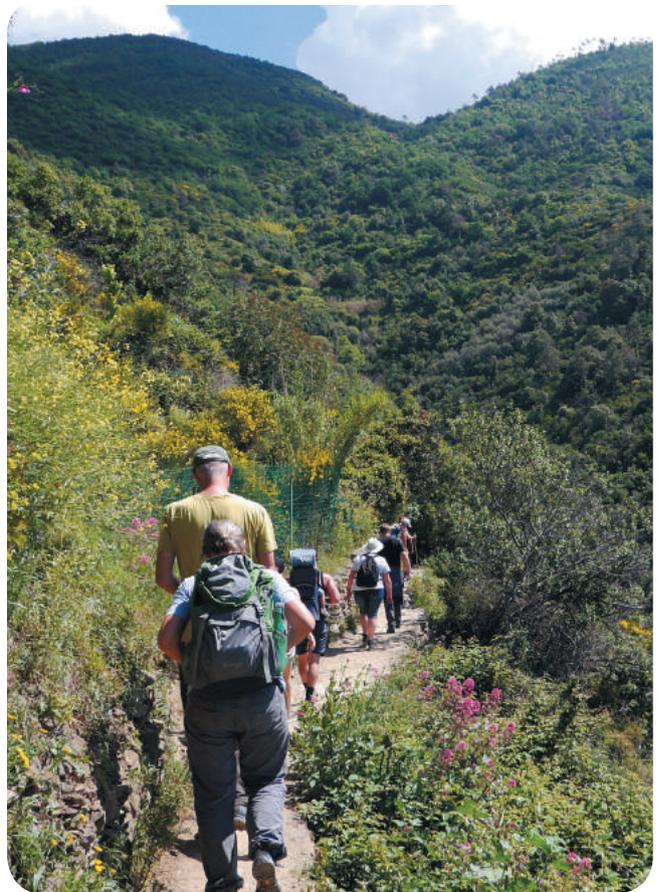
Загалом же Чинкве-Терре (у перекладі з італійської – П'ять Земель) – це невеличкий регіон на північно-західному узбережжі Італії між Генуєю та Пізою. Ще півтора століття тому він був доволі ізольованим місцем, але з прокладанням залізниці, що з'єднала усі п'ять селищ, Чинкве-Терре відкрилося світу.

Найближче до Чинкве-Терре розташоване відносно велике місто – Ла-Спеція та аеропорт Піза. Але українцям все таки найкраще починати мандрівку з Мілана, куди легко дістатися прямими перельотами зі Львова та Києва.

З центрального міланського вокзалу в Ла-Спецію можна доїхати прямим потягом всього за три години. Ціни в межах 12-40 євро в залежності від часу придбання квитка.

Втім, основне, заради чого ми приїхали, все ж таки – Чинкве-Терре. Сполучення тут дуже зручне. Потяги між усіма селами ходять мало не кожних 15 хвилин. Розпочинаємо свій маршрут із найвіддаленішого від Ла-Спеції – Монтероссо.

Ваш план дій такий: на станції купуєте туристичний абонемент за 16 євро, що включає право безлімітного користування залізницею в регіоні, а також проходу пішими маршрутами між селами. І гайда вперед!

Ось, як виглядає доріжка між Монтероссо і Вернаццою

Вернацца

МОНТЕРОССО

Серед усіх п'яти селищ Монтероссо єдине, що повністю не нагадує середньовічне поселення. Це своєрідний середземноморський курорт з розлогим пляжем та достатньою кількістю сучасної забудови. Втім, це не відбирає від нього краси.

Основна популярність Чинкве-Терре в тому, що між селищами прокладені пішохідні маршрути, що тягнуться поміж виноградників. Я завжди хотів прогулятися тамтешніми теренами. Тому, потрапивши туди, налаштувався на невеличкий похід протяжністю до 4 кілометрів і тривалістю до 2 годин.

ВЕРНАЦЦА

Декілька кілометрів мальовничою стежкою – і ми підходимо до Вернацци. Це мабуть, найвідоміше з усіх селищ Чинкве-Терре. Ще б пак. Чого лише вартують тутешні краєвиди!

Туристів тут теж найбільше, хоча наша подорож припала навіть не на початок сезону. Можна лише уявити, що тут твориться в середині літа.

Стежина з Вернацци у Корнілья особисто мені видалася ще мальовничішою, ніж попередня. З другого боку села відкривається зовсім інша перспектива на Вернаццу.

Корнілья

КОРНІЛЬЯ

Пішохідна доріжка веде на висоту понад 200 метрів, і попереду, вдалині, відкривається просто неперевершений вид на Корнілью. Виявляється, це єдине із п'яти селищ, яке знаходиться високо над рівнем моря на стрімкій скелі. Панорами тут колосальні!

МАНАРОЛА

А от стежку до Манароли, на жаль, закрили через зсуви ґрунту. Тому нам довелося добиратися потягом лише через один тунель. І знаєте, що? Своєю мальовничістю Манарола може легко змагатися із Вернаццою.

Манарола

Ріомаджоре

РІОМАДЖОРЕ

Останнім і найближчим до Ла-Спеції є селище Ріомаджоре. Здавалося, що це єдине з п'яти селищ, де хоч трішки вирує місцеве життя, адже в усіх решта домінував туризм. Виявилось, що він і тут домінує. Бо навряд чи зараз місцеві відправляються з цієї гавані ловити рибу, щоб прогодувати сім'ю. Радше — покатати туристів. І в цьому нема нічого поганого.

Розрахунок на двох осіб у євро:
 140 — літак Київ-Мілан (МАУ);
 148 — літак Болонья-Львів (МАУ);
 135 — проживання (5 ночей);
 70 — поїзди (Мілан — Ла-Спеція — Піза);
 Бла-бла-кар (Піза — Болонья);
 59 — закупки у магазинах;
 146 — харчування;
 32 — абонемент на відвідування Чинкве-Терре;
 Разом 730 євро
 за п'ятиденну мандрівку Італією. 🗺️

СІМОХ ОДНИМ МАХОМ

Автор тексту та фото:

Дмитро Губенко. Народився в Києві. Вищу освіту здобув у Києво-Могилянській академії (бакалавр політології, магістр журналістики) та США (California State University Northridge, MA in Mass Communication). З 2003 року працював у кількох українських засобах масової інформації, зокрема був заступником головного редактора журналу «National Geographic Україна». З 2015 року працює в німецькій медіа-компанії «Deutsche Welle». Проживає у містечку Бад-Гоннефі.

Вид на Драхенфельс з міста Бад-Гоннеф

Неподалік від Бонна височіють пасма пагорбів, які звуться Зібенгебірге (Семигір'я). Усі сім найвищих вершин масиву за бажання легко підкорити за один день, але краще не поспішати — цей мальовничий куточок Німеччини вартий неспішного вивчення.

Якщо залізи на дзвіницю Кельнського собору та подивитися на південний схід, то в гарну погоду можна побачити чіткі обриси семи пагорбів. Це Зібенгебірге (або Семигір'я) — невеличкий гірський масив вулканічного походження, що підступає до правого берегу Рейну на південь від Бонна. Насправді вершин тут більше — близько 40.

ТАМ, ДЕ ЗІГФРІД ЗДОЛАВ ДРАКОНА

Найвідомішою є Драхенфельс (або Драконова скеля), що ніби нависає над Рейном. Саме тут Зігфрід з епосу про Нібелунгів убив страхітливого дракона Фафніра і, вмившись його кров'ю, став невразливим. Дракони чатуватимуть на вас навколо Зібенгебірге всюди — від графіті на стінах до барельєфів на будинках.

Драхенфельс — один з найпопулярніших піків Німеччини, хоча навіть у Зібенгебірге він не найвищий — лише 321 метр над рівнем моря. Але чудовий вид на долину Рейну та Зібенгебірге приваблює натовпи туристів. До руїн замку Драхенфельс на верхівці пагорба вони дістаються пішки, на віслюках або на Драхенфельсбані: це побудована ще 1883 року зубчаста залізниця.

Руїни середньовічних укріплень видно ще на двох із семи найвищих вершин Зібенгебірге — на Льовенбургу та Волькенбургу. А от на Петерсбергу розташований цілком функціональний готельний комплекс, а на найвищій 460-метровій вершині Ольберг — ресторан. Ще кілька ресторанчиків при-

тулилися на перехрестях туристичних маршрутів просто серед лісу. На терасах цих закладів, буває, ніде пройти між рюкзаками.

ТУРИСТИЧНИЙ РАЙ

Гірський масив дуже добре облаштований і, можливо, аж надто зручний для туристів. На автошляхах, що його перетинають, є безплатні паркінги. Численні дороги та стежини марковані, на шляху постійно траплятимуться лавочки для відпочинку, а подекуди й хатинки-альтанки – сховки від дощу.

Усі сім основних вершин Зібенгебірге можна обійти за один день. Тут так і роблять раз на рік, коли один з місцевих турклубів організовує акцію «Сім вершин за один раз». Тоді на 25-кілометровий маршрут виходить близько тисячі туристів. Той, хто не зійде з дистанції, отримує почесну медаль.

Заради цікавості я теж одного разу взяв участь у цій акції, проте мені більше подобається неквапно бродити масивом та вибирати щоразу нові напрямки й маршрути. Просто дивовижно, наскільки різноманітні краєвиди розгортаються на цьому порівняно невеликому клаптику гористої землі!

ЯК ЗАВДЯКИ ЛОТЕРЕЇ ВРЯТУВАЛИ ПАГОРБИ

Більша частина Зібенгебірге належить до одногоimenного природного парку. Це одна з трьох

найдавніших природоохоронних зон Німеччини. Колись власники місцевих каменоломень ледь не знищили пагорби, видобуваючи будівельні матеріали (до речі, місцеве каміння використовували й при будівництві Кельнського собору). Щоб урятувати пагорби, у 1869 році в Бонні заснували громадську організацію – Спілку покращення Зібенгебірге, яка з часом викупила частину лісів і досі опікується гірським масивом.

У заповідній зоні, якщо пощастить, вам зустрінуться олені чи вепрі. Збирати гриби чи ягоди – та й взагалі якось втручатися в природні справи – тут заборонено, проте місцеві кажуть, що якщо лісник вас помітить з невеликим кошиком, то проблем не буде. Мовляв, забрати додому трошки дарів природи для особистого споживання можна.

Вирує в Зібенгебірге й культурне життя. У палаці Драхенбург, що на схилі Драхенфельсу, відбуваються концерти класичної музики. У місті Бад-Гоннеф – просто попід лісом ховається будинок-музей першого канцлера ФРН Конрада Аденауера, а у сусідньому Кенігсвінтері можна довідатися багато цікавого про історію регіону у музеї Зібенгебірге.

Дістатися до Семи пагорбів можна з Бонна трамваєм 66, що прямує до міста Бад-Гоннеф, або ж із Кельна електричками RE8 та RB27 на Кобленц (вихід на станціях Кенігсвінтер або Рендорф). 📍

Руїни замку Драхенфельс височіють над долиною Рейну

ВТОРГНЕННЯ

проникнути будь-якою ціною

Цикл документальних досліджень задзеркала міської цивілізації

Insiders Project («Вторгнення») – це документальний проект про проникнення в недоступні і маловідомі індустріальні та архітектурні локації, об'єкти виняткового історико-культурного значення, що перебувають на межі зникнення, а також підземні і наземні комунікації. З 2013 року хлопці піднімалися в Києві на вершину Південного мосту та будинку із зіркою на Майдані, досліджували закинутий тунель метрополітену, завод «Арсенал» та бомбосховище часів Холодної війни, їздили в зону відчуження і знімали з верхівки радіолокаційної станції «Дуга» та навіть нелегально проникали на космодром Байконур у Казахстані.

Учасники команди:

ДМИТРО ГРОМОВ

Автор та ведучий. Головний ідеолог проекту INSIDERS. Понад 10 років вивчає найнебезпечніші, таємничі та загадкові місця пострадянського простору. Сталінські тунелі, секретні лінії метрополітену, закинуті бомбосховища,

законсервовані заводи, найвищі та вражаючі висотки є предметом його досліджень.

АНГЕЛ АНГЕЛОВ

Режисер, оператор, продюсер. Один з авторів проекту INSIDERS. Закінчив Київський театральний університет. Співпрацював з декількома світовими компаніями в якості режисера, оператора.

Має значний досвід в створенні екшн-відео, музичних кліпів та в сценарній роботі.

МИКИТА СТРИЖЕВСЬКИЙ

Режисер, майстер візуальних ефектів, пост-продакшн, продюсер. Один з авторів проекту INSIDERS. Протягом восьми років займається пост-продакшеном всіх рівнів та створенням

візуальних ефектів для музичних кліпів, реклами, екшн-відео, кіно, телепрограм. Має деякий режисерський та сценарний досвід.

АРТЕМ БАБУРІН

Композитор, саунд-дизайнер, звукорежисер. Один з авторів проекту INSIDERS. Закінчив Київський театральний університет. Має значний досвід роботи в створенні та записі музики, а також в роботі

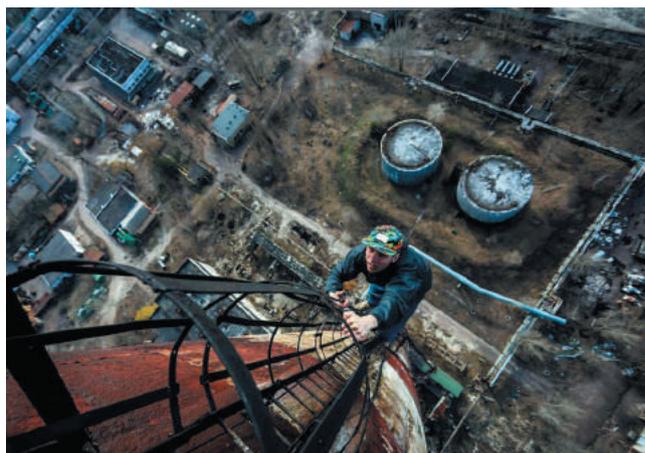
зі звуком в кіно, екшн-відео та рекламі.

Команда проекту

Ми дослідимо для вас незвіданий, інший, інколи шокуючий, зворотній бік міста, ми проникнемо в недоступні, закинуті об'єкти над землею, на землі та під землею.

Разом з вами за межею дозволеного та незвіданого ми вторгнемося в зону урбаністичного світу; відчуй на дотик, яке крихке людське життя супроти хижої моці мегаполісу.

Увага! Всі описані дії виконані професіоналами і спрямовані на дослідження індустріальних об'єктів. Не намагайтеся їх самостійно повторити. Проект «Вторгнення» не агітує до порушення чинного законодавства, правил і норм поведінки на транспортних, промислових та інших об'єктах.

ДОЛИНА ГІГАНТІВ

Автор тексту:
Дмитро Громов.

Автор фото:
Ангел Ангелов.

Осідлати залізного динозавра заввишки з багатоповерхівку – таку ціль я поставив перед собою. У моїх планах подорож до затопленого кар'єру неподалік Олександрії за 300 кілометрів від Києва. Щоб вирішити це транспортне питання і водночас порозважатися, я скористаюся товарним потягом.

Для такого пересування є спеціальне визначення: трейнхоп (з англ. train hop – застрибування на потяг) – це їзда на зовнішній стороні потяга (на даху, в переходах між вагонами тощо). Сам я не дуже досвідчений у цій справі, за все життя їздив може разів з десять. Але спілкуюся з людьми, котрі регулярно подорожують таким чином, і від них знаю основні принципи й хитрощі трейнхоппінгу. Головне правило – в жодному разі не чіпати контак-

тний провід. І ще — не потрапити під колеса поїзда. Бо це, повірте, в тисячу разів гірше, ніж потрапити до «мавпятника». На залізничній дорозі кількість нещасних випадків просто зашкалює. Поїзди зробили каліками або відправили на той світ тисячі необережних людей по всьому світі. Так, статистика зовсім невесела. Але ця диявольська карусель дає масу адреналіну, притягуючи шукачів пригод.

Отож, я наближаюся до напівзакритої території дорожнього депо, за яким ведеться спостереження. На працівника залізниці я не схожий, тому моє завдання заходити обережно, дивитися по сторонах і не привертати увагу. Хоча вже ловлю на собі недобррозичливі погляди залізничників. Вони дуже підозріло ставляться до незнайомих людей, які крутяться неподалік, бо в кожному бачать потенційного вандала. Свого часу їх добряче розгнівали графери.

сьогодні й не дочекався. На ходу застрибую на порожній вагон товарного потягу. Все, ми виїжджаємо з міста. Подорож розпочалася!

Контактний провід, що приводить поїзд у рух, має напругу 25 тисяч вольт. А це, на хвилиночку, в сотню разів більше, ніж у розетці вдома. Для того, щоб він «вжарив» людину, торкатися його не обов'язково. Є таке поняття як електрична дуга — вона пробиває на відстані. Згідно з міжнародними правилами, до контактного проводу не можна наблизитися ближче, ніж на 70 сантиметрів. Але мені це не загрожує. Навіть якщо я підстрибну, до «мінімуму» не дістати.

Наша швидкість за містом — 70 кілометрів за годину. Поштовхи і вібрація «товарняка» дуже передбачувані. Вагон починає добряче трусити, і оце калатання настільки прокомпостувало мій мозок, що потяги ще довго приїжджатимуть до мене

Саме тому я займаю вичікувальну позицію в непомітному місці й уважно слухаю рупор диспетчера, фільтруючи оголошення про відправлення потягів. Чекаю напрямки Дніпро, Кривий Ріг, Запоріжжя чи інші населені пункти, які мені підходять. Періодично виходжу під міст, аби розгледіти, куди який вагон причепили і що на ньому написано. Таке очікування може тривати від кількох годин до кількох діб. Адже я не маю розкладу, не знаю графіків руху потягів. Це як рибалка. Надіюся на удачу.

Удача таки не підвела. Через кілька годин я нарешті чую повідомлення про потяг на Запоріжжя. Пора! Швиденько пробираюся поміж вагонами, бо відправлення відбувається за лічені хвилини. І якщо я упусти свій «рейс», то наступного можна

уві сні. Є ще одна проблемка — контролювати своє місцезнаходження доволі проблематично, тому часто це робиться на вмання. Проходить ще кілька годин, пора готуватися «на вихід». Я періодично вмикаю на смартфоні Google maps, аби хоч трохи зорієнтуватися й вистрибнути в потрібному місці. Все добре, ми поблизу.

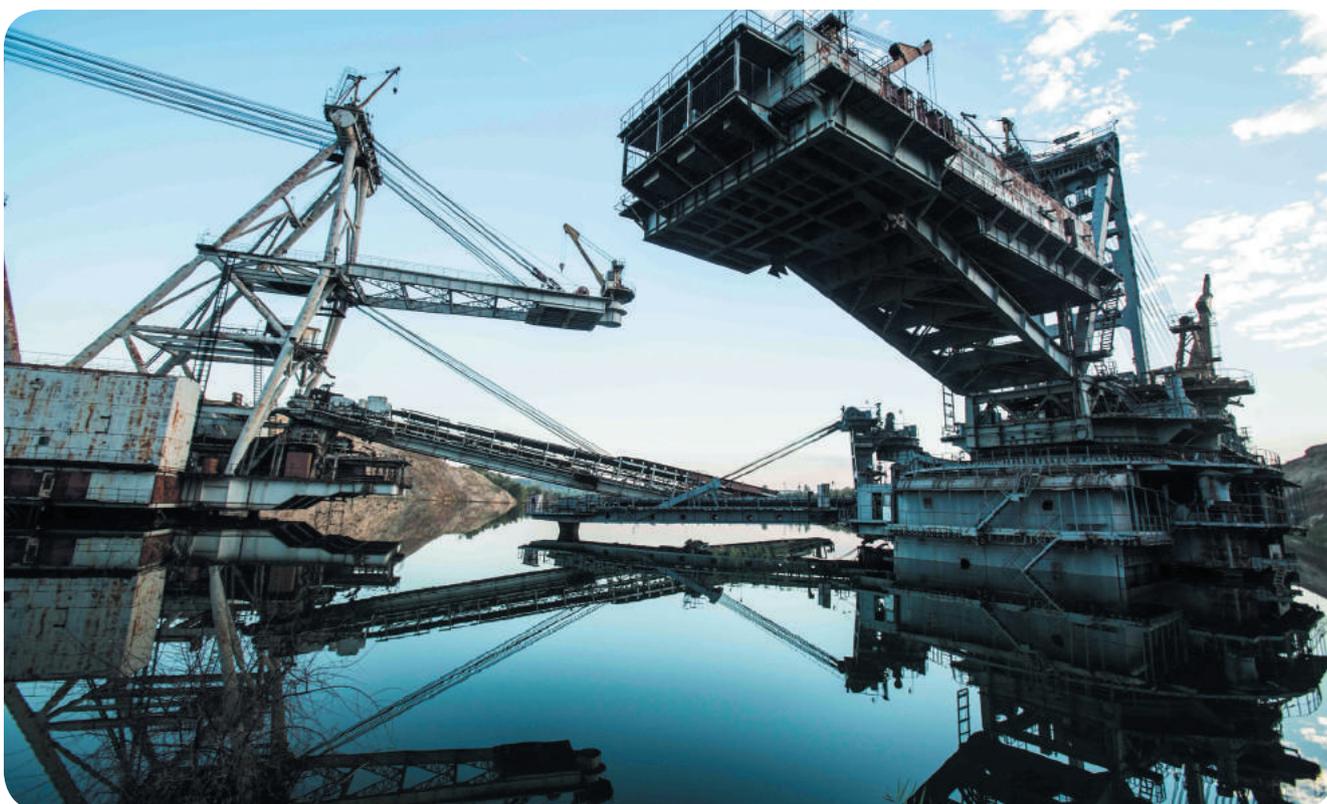
Зістрибую на ходу з вагона. А-а-а! Добряче ж я вдарився! Це було дуже жорстко, але й весело. Знову дістаю смартфон та роздивляюся по сторонах. Ой, трохи проїхав, утім не критично. До кар'єру треба пройти кілометрів зо п'ять, через ліс та поле. Починається зона підвищеного ризику. Хоча поле й виглядає порожнім, але за цим місцем спостерігають, тут їздить охорона. Переходжу на режим

«ніндзя», для маскуванню добре підходять смуги густої зелені. Я ж не для того їхав 300 кілометрів, аби за кілька кроків від цілі мене розвернули.

Все, я на місці! Переді мною законсервований вугільний кар'єр, у якому вже видніються залізні «красені»!

За останні десять років через фінансові проблеми видобування вугілля в регіоні зупинилося. В 2009 році сюди перестали подавати електрику, і кар'єр почало затоплювати ґрунтовими водами. Зараз тут нікого немає, а колись працювало півтори тисячі людей. Ще зовсім недавно тут кипіла робота.

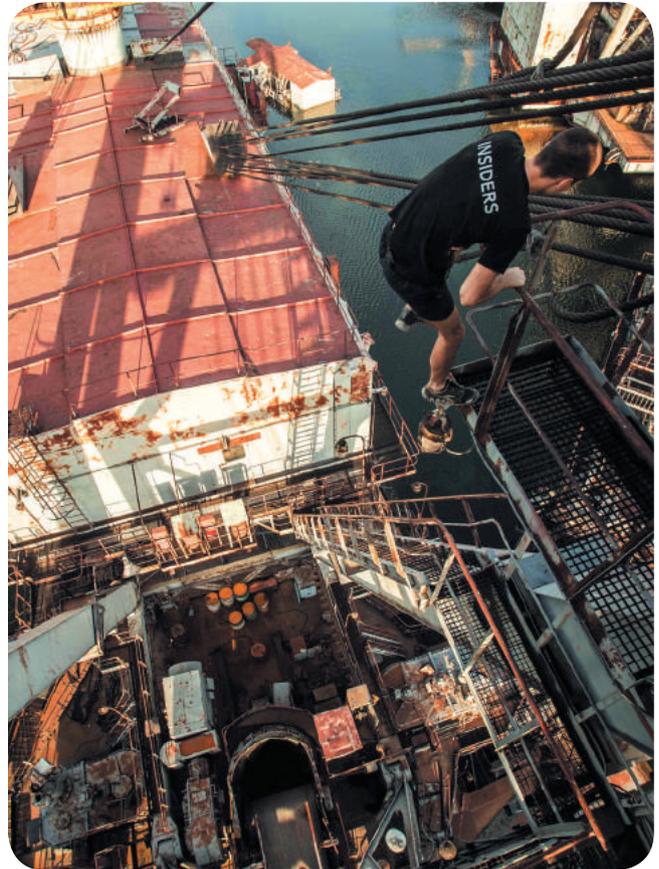

«Залізні монстри» рухалися, гуділи, звідусіль сипалася пилюка. А тепер усе завмерло, перетворилося на цвинтар. Екскаватори ржавіють і чекають, коли їх пустять на металобрухт.

В околицях є ще чотири таких кар'єри. Нині вони повністю порожні, бо весь метал вирізали. А тут техніка поки що збережена. Мабуть, лише тому, що її оточила вода. Пройде кілька років, і ці машини спіткає така ж доля. З одного боку, жаль, але в цьому є і кайф – шукати залишки історії, поки вони повністю не зникли.

Пробираюся через зарості поближче. Всі зручні підходи і спуски до кар'єру контролюються охороною. Тому варіантів у мене небагато. Доводиться спускатися з крутого обриву. Скочуюся донизу, здіймаючи невеличку хмарку пилу. Кайф! Я б закричав з радості, але тут не можна галасувати. Поки що мене не помітили, але треба бути дуже обережним, бо вже траплялося, що я їхав декілька сотень кілометрів заради того, щоб «привітатися» з охороною й повернувся назад. Спускаюся ще нижче. Надіюся, ноги не зламаю.

Та-а-к, ось вона – ціль моєї сьогоднішньої поїздки! Це «справжні динозаври»! Головний трудяга цієї ями – велетенський промисловий екскаватор. Що

він робив? Він просто викопував землю. Величезну, неймовірну кількість землі. Щоб ви собі уявили, це десятиповерховий дім на гусеницях, котрий свого часу замінював тисячу людей з лопатами.

Крокуючий роторний екскаватор – це гігант заввишки 50 метрів, який використовували для видобування корисних копалин. Щоб керувати ним, потрібні щонайменше 8 людей. Працює машина за температури від -40°C до $+40^{\circ}\text{C}$ і важить близько 4000 тонн. Попереду екскаватора встановлений ротор – обертальний диск, який рие землю. Він має 16 ковшів і, при максимальному розгоні, може обертатися зі швидкістю 5 обертів за хвилину. Вигрібати 30 тонн породи за один оберт! Екскаватор збирало 500 людей упродовж трьох років. У світі таких машин залишилося всього кілька десятків.

На моєму шляху є перепона – ґрунтові води. Затопивши дно кар'єру, вони повністю відділили екскаватор від берега. Але й на цей випадок у мене є рішення. Роздягаюся догола, одяг складаю в пакет, герметично зав'язую і перепливаю з ним до екскаватора. На борту одягаюся. Все! Чудово! Я цілий, здоровий і зігрітий. Тепер можна роздивитися уважніше те, заради чого я плив.

Вилажу на робочий орган екскаватора – ротор. Колесо, що копає, має діаметр 16 метрів. Це як п'ятиповерхівка. Ковші повідкривали свої пащі, наче

голодні кашалоти. Але й зуби у них! Мабуть, по 10 кілограмів кожен! Колись колесо крутилося, ковші хапали породу й викидали її на конвеєр. Далі ціла транспортна система. По конвеєрній стрічці порода рухалася на переробку.

У будь-якій вилазці є дослідницький азарт – взяти від місця все. Що ховається за кожним поворотом? Спускаюся, знаходжу загадковий люк. Мене цікавить, куди веде ця чорна діра, тому злажу вниз на мотузці. Не вельми дружелюбна яма, я б не хотів у ній опинитися під час скидання землі. Подивимося. Все ж нічого цікавого, але спуск того вартував.

Я загубився. Я просто зник серед цих нагромаджень металу. Ці конструкції, наче доісторичні рептилії, виглядають з води. Неначе тисячу років вони стоять у цьому древньому кар'єрі, час від часу піднімаючи голови, щоб подивитися на непрошених гостей.

Великий металевий сусід поруч – просто помічник. Конвеєрна стрічка працювала в парі з гловним екскаватором. Вони працювали разом й зупинилися в один день. Все затоплено. Це ціла Атлантида, місто, що пішло під воду.

Треба якось перестрибнути на сусідню конструкцію. Я й таке передбачав, тому підготувався. Дістаю мотузку з крюком. На нього я спеціально натягнув гуму, щоб не було чути дзенькоту. Адже металічний дзвін – наче червона ганчірка для охоронців. Вони охороняють техніку, щоб її не різали, тому не будемо шуміти.

Один кінець мотузки прив'язую до поручнів, а інший треба закинути на найближчу точку – балкон. Крюк зачепився з першого разу, а вдарив так, що навіть я сам не почув. Ех, будь, що буде. Караскаюся мотузкою вгору. З одного тисячотонного монстра перестрибую на інший. Цей конвеєр, завдовжки

250 метрів, укладав вугілля на спеціально відведені майданчики. Нічогенька собі громадина! В місті такого не побачиш! Не дарма я їхав сюди в залізній коробці.

Не зупиняюся. Лізу на найвищу точку конструкції. Металевими тросами. Над прірвою.

Чимало людей запитують: для чого ви це робите? Для чого ризикуєте? Але ж дивитися зі сторони не цікаво. Хочеться помацати все, відчутти цю іржавість.

Іноді ми спеціально випробовуємо долю. Бо тільки коли йдеш назустріч своєму страху, розумієш чого вартуєш. Коли висис між небом і землею, тримаючись за тонкі струни. Коли дивишся вниз і відчуваєш подих прірви, сприймаєш себе по-справжньому живим. Я виконав свою роботу. Довелося постаратись, але я таки осідлав металевого динозавра, якого, можливо, більше ніколи не побачу. Тільки пройшовши через усі «кола пекла», я досяг поставленої цілі й здобув спокій. 🌀

Трейнхоп виник у США, в кінці XIX століття в період розвитку залізничних доріг. Подорожували таким способом переважно волоцюги, котрі не могли придбати квиток і безкоштовно роз'їжджали по всій країні на поїздах. У той же час в Європі тривали війни, часто у вагонах не вистачало місць для солдатів чи бідолашних переселенців, і люди (нерідко з малими дітьми) були змушені вилазити на дахи вагонів та прив'язуватися ременями.

Проїзд на зовнішніх сторонах поїзда і в сучасний період характерний для країн зі значним перенаселенням. У багатьох країнах Південно-Східної Азії їзда на дахах вагонів є вимушеною мірою. Причому в деяких регіонах місця на даху теж треба купувати.

Якщо розглядати трейнхоп як розвагу, то нині він став частиною Urban exploration (з англ. –

міські дослідження; відвідування індустріальних об'єктів), хоча з'явився набагато раніше. Це екстрим, естетика іржавих рухомих конструкцій.

Трейнхоп завжди був поширеним серед підлітків із неблагополучних сімей, молодих хуліганів та інших маргіналів. Тому психологи вважають їзду на товарних потягах проявом девіантної поведінки.

До слова, в Україні штраф за їзду на товарних потягах – 250 гривень. В Канаді за це можна отримати рік ув'язнення. Найбільш «витончені» методи покарання – в Азії. Скажімо, поліція Бангладеш використовує довгі бамбукові палиці, якими збивають людей з поїздів, а в Індонезії на залізничній дорозі спеціально знижують рівень контактних проводів...

Ukrainer

ЕКСПЕДИЦІЯ

Ukrainer: проект, що фіксує сучасну історію України

Ukrainer – це проект для шанувальників інтелектуальних медіа та несподіваних географічних відкриттів. Започаткований у червні 2016 року, аби познайомити українців та іноземців з невідомою історією та культурою регіонів, показати локальних героїв та професії, що зникають, а також місця, які частіше за все не входять до путівників.

Автор проекту Ukrainer – журналіст, письменник та мандрівник Богдан Логвиненко. Понад десять років займається культурними та соціальними ініціативами. Відвідав понад п'ятдесят країн, у п'яти з яких жив протягом тривалого часу. Є автором трьох книжок, одна з яких стала всеукраїнським бестселером.

Сьогодні Ukrainer тримається на команді близько двох сотень ентузіастів, які передусім є першопро-

хідцями та волонтерами, що мандрують, фіксують, обробляють, перекладають, описують, досліджують та роблять багато іншої непомітної роботи коштом власного часового, емоційного та фізичного ресурсу. Ці люди живуть не лише в Україні, а й по всьому світові.

Втілена командою наймасштабніша дослідницька подорож Україною за майже 2,5 роки охопила всі 16 історичних регіонів України – від Слобожанщини до Поділля, від Волині до Таврії.

Наразі Ukrainer перетворює власні дослідження у корисний і наочний матеріал, що вже вільно використовується в освіті, презентаціях регіонів всередині країни та туристичного потенціалу в світі.

І це – лише перше коло експедиції Ukrainer. Попереду ще чимало відкриттів!

Сайт проекту з історіями: <http://ukrainer.net>

*Команда «Ukrainer».
Автор фото: Павло Пашко*

Фермер Мішель Якобі випасає буйволів на полонині Пересліп у Карпатах. Автор фото: Дмитро Охріменко

Скульптор Олексій Альошкін у власному помешканні в селі Букатинка на Поділлі. Автор фото: Олексій Карпович

Автор фото:
Олександр Кликавка

БЕЗВОДІВКА: КУРГАНИ ЧИ ОБСЕРВАТОРІЯ

Автори тексту:

Наталія Понеділок.
Родом з Дніпра.
Навчалася у Могілянській
Школі Журналістики.
Журналіст проекту «Ukrainian».

Богдан Логвиненко —
письменник, журналіст,
музичний менеджер,
літературний критик,
громадський діяч, засновник
та керівник проекту
«Ukrainian». Навчався на
хімічному факультеті Києво-
Могілянської академії, у
Київському університеті
театру, кіно і телебачення ім.
Карпенка-Карого. Киянин.

Неподалік села Безводівка, що на Сіверщині, розташована цінна історична пам'ятка. Вік Безводівських курганів, щодо призначення яких є різні припущення, сягає чотирьох тисяч років. Краєзнавець Олександр Кликавка активно досліджує ці кургани й має власне бачення їхньої історії. Олександр називає Безводівку «пригоризонтною обсерваторією», за допомогою якої давня цивілізація спостерігала за рухами небесних тіл. Поки дискусія про функціональне призначення пам'ятки триває, Олександр Кликавка вже чимало зробив для збереження курганів та їхньої популяризації серед туристів.

ДАВНІ АСТРОНОМІЧНІ ОБСЕРВАТОРІЇ СВІТУ

Ще в давнину люди не обмежували свій погляд земним горизонтом, а спостерігали за небесними світилами й намагалися осягнути закономірності їхнього руху. У різних частинах світу створювали прототипи сучасних обсерваторій, де замість телескопів використовували систему міток. Завдяки своєму точному розташуванню мітки (кургани, кам'яні брили тощо) показували на горизонті точки сходу й заходу сонця та інших світил.

Звісно, мета будівництва таких обсерваторій була суто прагматичною. Давні люди намагалися зрозуміти ті особливі дні впродовж року, коли ніч або день стають довшими, коли краще садити та збирати врожай, коли річки виходитимуть із берегів, а коли краще просити в богів вдалого року.

Водночас створити таку масштабну й точну систему спостереження в давнину було надзвичайно складно. По-перше, насипати кургани, копати рви або транспортувати величезні камені без спеціальної та й взагалі будь-якої техніки — це фізично

важко. По-друге, непросто також вибрати точне розташування та співвідношення цих об'єктів на великих відстанях. Тому існування такої пам'ятки може свідчити про те, що на цій території проживала розвинена цивілізація.

Наука, що вивчає схожі пам'ятки, називається археоастрономією. Ця міждисциплінарна наука виникла в другій половині XX століття та цікавиться тим, які астрономічні уявлення мали люди в давнину, як ці вірування вплинули на їхню культуру.

По всьому світові розташовано чимало історичних пам'яток, які вивчає археоастрономія. Одна з найвідоміших – це британський Стоунхендж, занесений до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Дискусії щодо призначення цього комплексу кам'яних брил, оточених земляним ровом, тривають і досі. Однак той факт, що Стоунхендж орієнтований своєю головною віссю на точку сходу сонця в день літнього сонцестояння, дозволив британському астроному Джеральду Гопкінсу припустити, що Стоунхендж був величезним астрономічним приладом. Вважають також, що ця пам'ятка могла слугувати могильником або храмом. Як і Зорац-Карер у Вірменії або Оленні камені в Монголії, Стоунхендж належить до мегалітичних споруд, характерних для IV-III тисячоліття до нашої ери в Європі та пізніше в Азії й у Африці.

БЕЗВОДІВКА

Система курганів, яку Олександр Кликавка називає пригоризонтною обсерваторією, розташована неподалік покинутого села Безводівка, за 6–8 кілометрів від міста Ічня (Чернігівська область).

Археологічні знахідки свідчать про те, що Ічнянський край був заселений людьми понад 15 тисяч років тому. На цій території збереглися три десятки курганів, датованих V - I тисячоліттями до нашої ери, декілька поселень і городищ цього періоду.

Уперше поселення Безводівка згадано в писемних джерелах наприкінці XVIII століття. Сто років потому ці землі перейшли українському промисловцю й цукрозаводчику Павлу Харитоненку. На родючих місцевих ґрунтах Харитоненко облаштував багате поміщицьке господарство. Цукрові буряки тут вирощували до 1918-го року. Того року, після революційних подій, Безводівську економію зруйнували й розграбували.

Уже за радянської влади, 1925-го року, село Безводівка відродилося. Однак уже в 1970-х люди почали виїжджати звідси, і в 1990-х у Безводівці не залишилося жодного жителя. Зрештою, територію села розрівняли, щоб обробляти тут землю. Утім, населений пункт не ліквідували. На місці села залишилася тупикова дорога, якою користується переважно сільськогосподарська техніка, і кладовище, куди ще приїжджають доглядати за могилами померлих родичів.

Система курганів розташована на Безводівському плато, на висоті понад 170 метрів над рівнем моря. Курганний комплекс займає приблизно 20 квадратних кілометрів. Відстань між курганами – від 800 метрів до 4 кілометрів, і розміщені вони від центрального кола по всіх сторонах світу.

На підставі історико-статистичного опису 1874 року та сучасної аерозйомки цих місць Олександр Кликавка поррахував, що всього курганів було 35, а

Олександр Кликавка. Автор фото: Марія Петренко

Автор фото:
Андрій Чуйко

збереглося до сьогодні 14. Олександр пояснює, що кургани складають систему ближніх і дальніх візирів, тобто міток на горизонті. Ближні візирі рівновіддалені від центру комплексу й утворюють коло діаметром 185 метрів. Дальні візирі розташовані на різних відстанях від центру комплексу, однак у своїх статтях та фільмах про Безводівку Олександр Кликавка більш детально описує, яку математичну логіку він вбачає в розташуванні всіх курганів.

Групи курганів мають власні народні назви. На півночі залишилося два кургани конічної форми, які називають «Остриці». Центральне коло ближніх візирів, пояснює Олександр, має назву «Роблениці», або «Роблені могили». Є також два паралельних вала «Яськові могили». Між «Яськовими» та «Робленими» могилами розташовано курган «Горілий дід». Одним із найвищих курганів прийнято вважати «Осичиху».

Олександр Кликавка розповідає, що багато курганів було зруйновано в період активної розробки земель. Деякі кургани мають форму майдану – ями, оточеної валами. Решта ж є просто курганами.

Думки науковців та краєзнавців щодо первісного призначення курганів розходяться. Деякі називають кургани поховальними спорудами й дискутують щодо часу їхнього походження. Є також перекази, що кургани виконували функцію сторожових веж. Відповідно до висновку археологічної експертизи землевідводу 2009 року, ці кургани могли бути залишені кочовими племенами ще в ранньому залізному віці, а саме в II-I тисячоліттях до нашої ери. Олександр Кликавка вважає, що осі-

лим племенам було би доречніше будувати такий комплекс, а його функція могла бути подвійною:

«Осілі племена, хлібороби, мали б слідкували за рухом небесних світил і вести календар для того, щоби сіяти вчасно культури, вчасно їх збирати. Для них був дуже важливий період, який проходить від весняного до осіннього рівнодення, коли день довший ночі. Чому це пригоризонтна обсерваторія? З допомогою горизонту дуже зручно відмічати зміщення точок сходу й заходу небесних світил. Ці точки розташовані на досить далекій відстані для того, щоби мати дуже високу точність. Однак точність ця доходить до хвилин дуги. У давні часи, розумієте, наука, філософія, релігія, вони були не розділені ще. Окрім того, що курган є точкою візування, він може бути також місцем поховання якогось видатного діяча».

Яку б функцію система курганів не мала для давніх людей, це історична пам'ятка місцевого значення, що потребує захисту, збереження, а може й відновлення. Окрім плину часу, Безводівські кургани довго потерпали від господарської діяльності людини. Вони обсіпаються від того, що сільськогосподарські машини та плуги впритул підходять і руйнують їхню основу. Влітку 2018-го року Олександр Кликавка повідомив, що його численні листи до районної та міської рад мали реакцію й навколо курганів утворилась п'яти-семиметрова охоронна зона, де не працює аграрна техніка. Заразом розв'язують також і проблему видимості курганів у сезон, коли поля заростають кукурудзою. Повідомили, що цього літа власник поля, де розташовані кургани, зробив до них доріжки і встановив вказівники.

ОЛЕКСАНДР

За освітою агробіолог, Олександр Кликавка цікавиться давньою українською історією. Уперше він потрапив у Безводівку у 2012 році, досліджуючи малу батьківщину своєї матері. Згадує, що в той час на місці археологічного комплексу росла кукурудза висотою два метри:

«З дороги курганів не було видно. Я пробирався крізь хаші кукурудзи, зайшов на кургани й тоді зміг оцінити масштаби всього комплексу».

Олександр попередньо вивчав старі мапи цієї місцевості, які в XIX сторіччі створив вчений-геодезист Фрідріх Шуберт:

«Я побачив на карті цікаву групу невідомих умовних позначок. Що це може бути? На городище або на кургани не схоже. З цього питання я побудував теорію, що це давня астрономічна обсерваторія. На зразок англійського Стоунхенджу та російського Аркаїму».

Коли Олександр Кливавка почав розглядати цей об'єкт ширше, ніж просто збережені чотири кургани, він побачив неподалік інші комплекси, у розташуванні яких можна було помітити математичні та астрономічні закономірності:

«Ці кургани знаходяться на тих самих азимутах, де сходить сонце в день зимового й літнього сонцестояння, а також весняного рівнодення. Мало того, вони також знаходяться на відстанях, які співвідносяться між собою в певних математичних пропорціях. Наприклад, відстань від центру комплексу до західного візиру – 830 метрів. До північної групи, Яськових могил, у два рази більша – 1660 метрів. До південно-східного візиру, кургану Осичиха, відстань ще у два рази більша – 3320 метрів».

Коли Олександр назбирав достатньо інформації про цей об'єкт і на тему археоастрономії загалом, він побачив потребу оформити ці знання й гарно донести їх до людей. Наприкінці 2015-го року він запустив історико-дослідницький проект «Обсерваторія Безводівка»:

«Я зробив простий сайт про Безводівку, де викладаю фото, авторські статті. Потім зняв два короткометражних документальних фільми про це місце. Один із них у 2016 році брав участь у міжнародному фестивалі кіно з археології в Італії. Я сам розробив логотип Безводівки – коло та вісім позначок. Потім у мене було декілька публікацій в «Ancient History Encyclopedia» в Британії та одна – в американському журналі «Ukrainian People». Загалом стараюся цікаво, яскраво розповідати про історію України, яку особливо й не поширюють у книжках

та фільмах. Зараз виходить так, що більш-менш цікавий період нашої історії обмежується тисячею років, тобто з початком Київської Русі. А чи багато ми знаємо про більш давні часи, наприклад, що відбувалося на території України 2–4 тисячі років тому?»

Вивчаючи старі мапи, Олександр Кливавка помітив, що населені пункти розміщені навколо цієї місцевості на деякій відстані. А саме на цій території, яка займає приблизно 20 кілометрів, люди ніколи не селилися. По-перше, тут немає джерел води, оскільки це вододіл. По-друге, можливо, люди відчували якусь заборону селитися на особливих місцях. Цю заборону, пояснює Олександр, порушили Харитоненки, коли почали будувати тут економію. Потім помилку Харитоненків повторила радянська влада, роздавши земельні ділянки жителям міста Ічня. Так утворилося село Безводівка, яке проіснувало 50–60 років і не залишило після себе й каменя на камені:

«Я багато разів ходив навколишніми полями, оглядав їх. Ознакою того, що люди жили на певному місці, є наявність кераміки, битих глечиків. Я не знайшов поки що великого стаціонарного поселення на берегах цих ярів. Тобто, люди тут не жили. Вони просто сюди приходили з усіх околиць як в особливий духовний або адміністративний центр. Тут могли проводити якісь збори, обряди».

Олександр Кливавка хоче, щоби Безводівка стала туристичною Меккою у своєму регіоні. І каже, що для цього можна зробити цілком конкретні кроки, як свого часу зробили британці для Стоунхенджу:

«Кожен камінь Стоунхенджу можна порівняти з таким земляним насипом на Безводівці, оскільки вони виконують одну й ту ж саму функцію: відзначити, де сходить і заходить сонце або місяць. Стоунхендж приваблює сотні тисяч туристів. Їх приваблює якась містика, цікава таємниця, історія, яка закладена в тих каменях. Про Стоунхендж відзнято десятки фільмів і написано сотні книг. У нас є такий самий об'єкт, який можна досліджувати, про який можна розповідати не тільки вдома, а ще й за кордоном. І запрошувати сюди людей, розповідати про нашу історію».

Поширеною практикою є реставрація курганів, каже Олександр. У ХХ столітті реконструювали той самий Стоунхендж, а за п'ять років після відкриття Гозекського кола його відновили для туристів. Те саме можна зробити й з Безводівкою. Є опис цього об'єкта 1874-го року, із розмірами й відстанями кожного об'єкта з цієї курганної групи. Використовуючи інші методи досліджень, можна відтворити все в первозданному вигляді. 📍

Автор фото:
Андрій Чуйко

Україна Інкогніта

*Неоготичний палац Вітославських у селі Чернятин (Вінницька область).
Автор фото: Роман Маленков*

Сайт «Україна Інкогніта» – один з найбільш наповнених інформацією краєзнавчий портал України, що містить понад сто тисяч сторінок. Його у 2005 році заснував Роман Маленков (котрий донині є головним редактором сайту) разом із Олегом Годиною. «Україна Інкогніта» весь час наповнювалася інформацією за рахунок авторів-засновників та їхніх друзів, котрі часто описували «непопсові» для туристів, але варті уваги українські місцини.

«Інформація і реклама – ось чого потребує Україна. Люди повинні знати про те, в якій чудовій країні вони живуть. Про те, наприклад, що за 110 кілометрів від столиці є ландшафтний природний парк площею майже 100 тисяч гектарів із казковою

природою межиріччя Десни і Дніпра, найбільшим в Україні поголів'ям лося, кабана і вовка та однією людиною, яка ціною неймовірних зусиль, без жодної підтримки з боку держави фактично рятує цей парк. Про те, що за 120 кілометрів в інший бік, у Городищі-Пустоварівському, є комплекс величезних водяних млинів – готовий музей млинарства та й просто настільки ефектний туристичний об'єкт, що нечисленні туристи кажуть: «Це краще, ніж замки»... Таких прикладів тисячі, й про них майже ніхто не знає. Портал «Україна Інкогніта» хоча б частково може вирішити проблему цього глобального інформаційного дефіциту», – пишуть засновники сайту.

*Розлив Десни у квітні біля села Пушкарі
(Чернігівська область).
Автор фото: Роман Маленков*

*Гранітний каньйон річки Мертвовод у НПП
«Бузький Гард» (Миколаївська область)
Автор фото: Роман Маленков*

ОСТРІВ БЕРЕЗАНЬ. АНТИЧНЕ МІСТО ТА НЕВІДОМА ФОРТЕЦЯ

Автор тексту:

Роман Маленков.

Родом з міста Біла Церква. Навчався на географічному факультеті КНУ ім. Тараса Шевченка. Працював викладачем в Університеті новітніх технологій, науковим співробітником та директором ДП «Центр екологічного моніторингу України». Головний редактор і співзасновник краєзнавчого веб-порталу «Україна Інкогніта», директор однойменної туристичної компанії. Живе у Києві.

Автор фото:

Олександр Мальон.

Родом з міста Канів, Черкаської області. Навчався у НТУУ «КПІ», магістр електротехніки. Працює провідним інженером НЕК «Укренерго» у місті Вишгород. Головне хобі – мандри маловідомими місцями України та фотографія.

Навіть якби тут не було прекрасних морських краєвидів, загадкових руїн античного міста, залишків турецької фортеці, російських фортифікацій і казематів з численними підземними переходами, сюди все одно хотілося б потрапити. Адже це острів! Безлюдний і загадковий. А в романтичній людині від народження закладена непримиренна тяга до островів (в когось – до тропічних і теплих, в інших – до таємничих, наче з пригодницьких романів). Більше того, Березань – не просто шматок суходолу в Чорному морі, це цікава пригода, а в перспективі – один із найпривабливіших туристичних об'єктів півдня України.

Безлюдний острів розлігся на прибережній відмілині, що простягнулася від мису Аджияск і західного берега Березанського лиману (Миколаївська область). Два кілометри чорноморських просторів відділяє його від найближчого населеного пункту, села Рибаківка. Відстань до Очакова – 13 кілометрів, а до мису – 4,1 кілометра.

Площа цього дивовижного суходолу – 10 гектарів, довжина – всього 850 метрів, а ширина – від 350 до 200 метрів. Майже увесь він покритий травами, і це переважно колючі й цупкі ксерофіти, звичні для морських узбереж і піщаних дюн. У деяких місцях трапляються чагарники, а в проломах казематів є дерева.

Нині Березань є філією Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія», який направляє сюди воєнізовану охорону – єдиних постійних мешканців острова. Хоча влітку він не такий уже й безлюдний, адже не позбавлений уваги туристів, котрі добираються сюди на катерах, човнах і яхтах із Очакова, Рибаківки та навіть із Коблево. А ще тут працюють археологи, які розкопують античне

Входи до фортифікацій

місто Борисфеніда, засноване мілетськими греками у VII столітті до н.е. й назване на честь великої ріки Борисфен (Дніпро), котра саме тут впадає у Чорне море. Звичайно, греки не будували б місто на великому безводному острові. Тоді нинішній Березань був півостровом, який з'єднувався смугою суходолу із теперішнім мисом Аджияск і омивався водами

річки Березанки (в античні часи вона, звісно, теж звалася інакше). Ріка й була головним джерелом питної води, хоча, не виключено, що греки мали колодязь. З півострова на острів Березань перетворився тоді, коли рівень води в морі піднявся на 6-8 метрів і були затоплені долина річки та смуга суходолу, що з'єднувала цю місцину з материком.

Лабіринти підземних казематів

Пам'ятник страченим матросам та лейтенанту Шмідту – залізобетонний обеліск зі стилізованих під вітрила пілонів

Треба сказати, що назви Березань і Березанка зовсім не пов'язані з березами. Існує декілька версій їх походження, і найвірогідніша – тюрська. Згідно з нею, в XVI-XVIII століттях історичний регіон Османської Порти з центром Ачи-Кале (нинішній

Очаків) називався Едізан, річка Березанка мала назву Бирюзень – Вовча ріка (тоді тут водилися зграї вовків), а острів навпроти неї – Бирюзень-Ада. Як Бирюзень перетворився на Березань – зрозуміти нескладно.

У турецький період острів набув стратегічного значення й замикав фортифікаційний трикутник виходу з Дніпровського лиману – Ачи-Кале (Очаків), Килин-бурун (Кінбурн), Бирюзень-Ада. Південніше центру острова турки збудували форт. Сьогодні можна побачити його залишки – земляний насип та рови головного бастиону. А в північній частині звели муровані бастиони берегової батареї, щоби прикривати кораблі гребної флотилії Ачи-Кале.

Є ще одна цікава сторінка в історії острова. Турецькі фортифікації згодом пережили захоплення запорізькими козаками. Під час російсько-турецької війни у листопаді 1787 року 800 козаків під проводом Антона Головатого на маломірних судах (чайках та дубах), озброєних дрібними гарматами, штурмом взяли берегову батарею, а потім і фортецю. Саме захоплення Березані розв'язало руки Потьомкіну, і його загарбницька армія пішла на генеральний штурм Ачи-Кале. Після окупації краю Потьомкін наказав спустошити фортецю на Березані, яку його військові інженери вважали застарілою й тісною для гармат. Із острова вивезли артилерію й забрали гарнізон.

Але наступний імператор, Павло I, взявся за відновлення фортеці. Із 1800-го по 1825-ий роки

Усі вцілілі споруди добряче постріляні

Залишки артилерійської установки

тут розташовувався невеликий гарнізон (всього 25 осіб) й проводились планомірні роботи з укріплення острова. Тоді відновили bastiони на півночі та турецький форт на півдні (хоча часто можна почути думку, ніби це новий російський форт, проте його архаїчні для того часу форми говорять саме про турецьке походження). Основою форту був шестикутний bastiон площею 2200 квадратних метрів, оточений широким ровом та валом (їх і нині чітко видно). Від bastiону рів з валом розходився на два боки – від берега до берега.

До 1820 року на Березані звали двоповерхову кам'яну казарму, офіцерський будинок та колодязь, адже гарнізон без автономного забезпечення водою – легка здобич для ворога. Але у 1825 році фортецю знову скасували, а гарнізон і казенне майно перевели в Очаків.

На початку ХХ століття на Березань знову повернувся гарнізон – російське військово-морське відомство вирішило створити експериментальну фортецю для випробовування далекобійної морської артилерії. Але спочатку звали каземати для солдатів. Саме тут у 1906 році розстріляли бунтівного лейтенанта Петра Шмідта – романтика-антимонархіста, який підняв бунт у Севастополі й очолив недобудований і майже неозброєний

крейсер «Очаків». Це саме його «дітьми» прикидались Остап Бендер, Шура Балаганов та Михайло Паніковський у романі Ільфа та Петрова «Золоте теля». У радянські часи на Березані звали пам'ятну стелу Шмідту, а сам острів часто називали островом Лейтенанта Шмідта.

У 1907 році на Березані почали зводити надпотужні укріплення, які мали витримувати удари морської артилерії. Колись засекречені залізобетонні фортифікації зі слідами численних руйнувань від експериментальних обстрілів нині є головною atrakцією острова. Туристи із захопленням блукають лабіринтами підземних казематів, щоправда, лише влітку. В інші сезони, крім охорони, тут майже нікого немає, а до 2008 року й охорони не було – восени та навесні господарювали у Березані чорні археологи.

Нині ця випалена сонцем земля без краплі питної води й інших ознак цивілізації видається сурою і непривітною, хоча насправді мандрівка на Березань має усі шанси бути суперцікавою. А відкриття та реконструкція Борисфеніди, хоча б часткова реставрація фортифікацій та облаштування туристичної інфраструктури взагалі можуть перетворити Березань на «туристичну Мекку». 🗨

Мій батько служив у гористій Грузії, тому народилася в колоритному Тбілісі. Але виросла на Миколаївщині в містечку Первомайськ. Цей районний центр розкинувся посеред знаменитого Національного парку «Бузький гард» (гранітно-степове Побужжя). Тому любов до природи і розуміння краси країни прийшло ще у шкільні роки. Закінчила Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – магістр економіки та менеджменту. Вивчала факультативно дисципліну «Менеджмент туризму» у Київському національному університеті культури і мистецтв.

У 18 років, одразу після першого курсу університету, почала паралельно з навчанням працювати на міській телестудії. Згодом переїхала до Києва і продовжила кар'єру журналіста служби новин, а згодом стала сценаристом та ведучою рубрики «Україна містична» та двох сезонів власного туристичного проекту «Україна вражає» на телеканалі «Інтер». Впродовж трьох років разом із командою «Україна вражає» побувала в усіх областях України, відкрила

телеглядачам близько трьох сотень історичних та природних туристичних місць.

У 2018-ому для підписників у соціальних мережах створила ще один проект Tour De Ukraine. Цей пост-марафон тривав від Дня Конституції до Дня незалежності України. Авторські фото, зроблені впродовж мандрівок, доповнювали короткий опис місць, що варто відвідати.

Наступний етап проекту Tour De Ukraine – динамічний туристичний гід для українців та гостей із закордоння. Щотижня у формі короткого блогу на своєму авторському каналі у YouTube я розповідаю про одне з дивовижних місць нашої країни, які варто відвідати. У кожному відеоблозі демонструються фото

місць і дається відповідь на п'ять запитань, якими найчастіше задаються туристи: Що за місце? Де воно розташоване? Коли утворилося/було побудовано? Чим воно видатне і особливе? Як туди дістатися? Мова блогу – українська та англійська. Також паралельно існує періодична «жива» версія блогу – Tour De Ukraine LIVE. Відвідуючи нові туристичні локації, ділюся враженнями зі своїми підписниками і показую місця наживо у відеороликах.

Валерія Мікульська, автор та ведуча тревел-шоу «Україна вражає» та інтернет-проекту Tour De Ukraine

*«Оптимістична» – найбільша гіпсова печера планети.
с. Королівка, Тернопільська область*

*Улюблене місце відпочинку
українських серфінгістів.
с. Лебедівка, Одеська область*

*Австрійський міст-віадук,
збудований у 1896 р.
с. Плебанівка, Тернопільська область*

ІЗ ГРЯЗІ В КНЯЗІ. ВІДКРИВАЄМО ХЕРСОНЩИНУ

Безмежні степи, томати й кавуни, легенди Таврії — це все про Херсонщину. Але, на жаль, саме так обмежено її досі уявляє більшість туристів. Зізнаюся, що донедавна це стосувалося й мене. Тому тепер, мандруючи цим багатим на туристичні принади краєм, кожне місце сприймаю по-колумбівськи. Виявляється, ця частинка нашої Батьківщини варта набагато більшого...

Херсонщина омивається одразу двома морями, між її степів десятки природних заповідників. Це її ліси й заплави Геродот називав Дивовижною Гілеєю. Ця область береже історію давніх римлян і греків, таврів та скіфів. Більше сотні різних на-

ціональностей і народностей проживають на її території й сьогодні. Маршрут одним із найчистіших і найтепліших регіонів нашої країни пропоную розпочати з найбільшого чорноморського острова.

УКРАЇНСЬКІ МАЛЬДІВИ

Саме так ще називають острів Джарилгач. Гадаю, він також міг би надихнути Даніеля Дефо, коли той описував пригоди Робінзона Крузо. Уявіть собі, півсотні кілометрів дикого пляжу. Без готелів, продавців кукурудзи, сувенірів, пиріжків. Це ж просто рай для самітників і тих, хто втомився від буденної метушні.

Джарилгацький маяк

І знаєте, що мене здивувало під час перебування на Джарилгачі? Як так, що тут досі не розмістилися готелі, бази відпочинку, ресторани? Виявилось — не дозволяє природа. Джарилгач великий та дуже плаский, тому в негоду хвилі можуть накрити весь острів. Утім, тут все ж таки є кілька споруд і навіть інженерна пам'ятка — острівна «Ейфелева вежа». Насправді це старий Джарилгацький маяк. І якщо відверто, то аж ніяк не паризька вежа. Хоча називають його так через те, що сто років тому проектував і будував споруду учень знаменитого Ейфеля.

І хоча маяк уже не виконує своєї первинної функції, зате гарно виходить на фото й уже не один десяток років слугує орієнтиром для туристів. Звідси починається найкрасивіший Джарилгацький пляж. Такий білосніжний, що нагадує береги Мальдів. Пальм і кокосів тут, звісно, не шукайте. Але туристам і без цього затишно на острівному узбережжі.

До слова, білі піски далеко не все, що вабить сюди відпочивальників. Умовно Джарилгач я би розділила на три зони. Біле узбережжя — це початок. А далі дикі степи. І в них теж маса вражень. Найперше — дикі олені та кумедні свині. Вони живуть у заповідній частині острова, за десятки кілометрів

від пляжу, але час від часу таки навідується до межі, щоб помилувати око гостям.

Ще одна локація — справжній острівний бальнеологічний курорт. Лікувальні солоні озера розкинулися на сході острова. Мінералізація тут «менделєєвська» з покладами пелоїдів, тобто лікувальних грязей. Місцеві гіді кажуть, що вони надзвичайно корисні для нервової системи і дихальних шляхів. Але попереджаю, запах у цій природній здравниці, як би це пояснити... Не аристократичний.

«Джарилгач» з тюркської перекладається як «обпалені дерева», та насправді він різнобарвний і живий. Люди приїздять сюди відпочивати цілими сім'ями, іноді таборами. Вогнище, гітара, риболовля, трав'яний чай — чого ще треба для вдалого відпочинку? Діти забувають про гаджети в таких умовах. Влітку і в оксамитовий сезон від центрального пляжу курортного містечка Скадовськ туди регулярно вирушають туристичні катери.

РОЖЕВЕ МОРЕ

Наступна в нашому маршруті Григорівка. Це маленьке село на краю Херсонщини, західна частина Азовського узбережжя, і звідси найближче до українського «мертвого моря», або рожевого озера. Як

Лікувальна купальня

Рожевою воду робить бактерія дуналієлла

не назви це місце, воно казкове і без слів... Але в Григорівці вам точно підкажуть як його знайти. Звідси солоне узбережжя уже проглядається.

Рожеве озеро – одна із заток Сиваша. Дехто з істориків навіть вважає солоні водойми залишками доісторичного Лемурійського моря. Воно було

насиченим мінералами і дуже солоним. Але туристів сюди вабить не лише історія, а й незвичний яскравий колір та чудодійні властивості рожевої води. Сезон тут триває класично: з кінця травня до вересня.

Посеред курортного куточка одна велика рожева... калюжа. Не гидуйте кількістю людей. Лікувальних властивостей вистачить на всіх. Туристи їдуть сюди з усіх куточків України і навіть з-за кордону. Вперше побувавши тут (а я поверталася сюди вже тричі), зустріла родину літніх німців, котрі кілька років поспіль приїжджають на озеро лікувати ревматизм. Запам'яталися їхні слова: «Ніде у світі так добре не було».

У ропі рожевого озера 35 відсотків солі. Для порівняння, в Мертвому морі – 33 відсотки. Тож незвичні відчуття постійного виштовхування водою в цій купальні забезпечені.

За 50 метрів від рожевих ванн приймають грязьові. До речі, варто знати, що грязі лікувальні не завжди. Є певні періоди, коли вони занадто насичені соляними мікроелементами. Тому обов'язково треба консультуватися зі знавцями.

Після процедур раджу відправитися на саме узбережжя. Кілометр пішки від купальні – і я гарантую: вашим новим улюбленим кольором стане рожевий. Це справжній скарб Херсонщини! Поле

Стадо бізонів у Асканії-Новій

Коні Пржевальського у Асканії-Новій

рожевої солі на вигляд нагадує кригу, і, до речі, поверхня така ж колюча. Тож добре, що я в кедах, адже тут боляче було б іти босоніж.

Краєвид просто казковий! Знаєте, мені здається, для повного антуражу бракує лише рожевих фламінго і пальм. Цей колір абсолютно і на 100 відсотків природний, але він змінюється відносно до погоди. Рожевою воду робить особлива бактерія дуналієлла. Це завдяки їй вода стає такою незвично красивою, насиченою бета-каротином, вітаміном молодості, і ще багатьма корисними елементами. Можу гарантувати, що після побаченого вам захочеться знову повернутися до цього курорту. Парадоксально, але він невідомий для більшості українських туристів, хоча вже популярний за кордоном. Тут немає розвинутої туристичної інфраструктури, але усе з надлишком компенсує природа.

САФАРІ-ПАРК

Табуни африканських зебр, американських бізонів, індійських антилоп посеред дикого українського степу! І це не мої фантазії! Це реальне диво, створене людиною й природою на Херсонщині. Далі, згідно з маршрутом, їдемо до віддаленого селища-заповідника «Асканія-Нова».

Простори довкола Асканії унікальні. Їх ніколи не орали й не забудували, і це вже, як на мене, диво. Тут розкинувся найстарший на планеті та найбільший в усій Європі степовий заповідник.

Такого розмаїття звірів і птахів в одному місці немає більше ніде в Україні. Частину видів можна побачити в місцевому зоопарку. Він, до речі, теж особливий, бо тварини там живуть напіввільно. От де можна побачити павича, що вільно гуляє доріжками парку. Причому впродовж цілого року. Буває навіть, що павичі супроводжують групи туристів, випрошуючи щось смачненьке. Але майте на увазі, годувати утриманців суворо заборонено. Хай навіть ось таких милих.

Грізні й міцні, але не хижі. Ще засновник «Асканії-Нови» Фрідріх Фальц-Фейн вирішив, що в його звіринці будуть тільки миролюбні звірі. І, до речі, напіввільне утримання — це теж знаменитий принцип першого господаря. Уся завезена сюди живність має почуватися природньо, хай навіть в іншому кліматі.

Зоопарк Асканії, порівняно з іншими звіринцями України, просто величезний. Його площа - 34 гектари (як правило, звичайні міські зоопарки — це лише кілька гектарів). Це така собі природна ре-

Дендропарк. Асканія-Нова

зервація для тварин-емігрантів, які живуть там, як сусіди. Серед них і стадо коней Пржевальського — нащадки тих коней, які колись вперше приїхали в «Асканію-Нову». Це єдиний вид коней на планеті, ще не приручений людьми. Але не в Асканії. Тут вони їдять хліб із рук.

Дивовижно, що тварини, які водяться на різних континентах, у різних кліматичних зонах, так прижилися у нас на Херсонщині. Дика частина Асканії така ж, як і сто п'ятдесят років тому, коли сюди тільки почали завозити тварин з усього світу. І тепер я розумію, чому цей заповідник називають Ноєвим ковчегом. В одному місці ми годували коней Пржевальського, за кілометр нас уже зустрічали олені та косулі, а згодом ми опинилися серед стада бізонів. Звичайно, туристам такого не дозволяють. Тож не благайте! Натовп може збентежити цих велетнів. І хоча вони не такі темпераментні, як їхні родичі в США чи Канаді, бо народжені тут в Асканії, утім підходити ближче ніж на сім метрів до них не можна.

Повірте, після такої мандрівки вам не схочеться одразу повертатися додому. Колишній господар цього дивовижного сафарі-парку Фрідріх Фальц-Фейн все передбачив, облаштувавши між зоопарком і вільною зоною розкішний дендропарк. Він входить до п'ятірки найкращих в Україні. Це зовсім

інша Асканія, реальне диво, створене людьми. Насадити величезний дендропарк площею цілих 170 гектарів посеред голого степу — це дуже важко. Тут більше тисячі дерев і кущів з усього світу, а між ними зручні, широкі алеї. Дендропарк удвічі більший, ніж зоологічний.

ШАТО ВИННОГО КНЯЗЯ

А майже в центрі Херсонської області, в селі із влучною назвою Веселе, розташована одна з найстаріших виноробень нашої країни.

Сто двадцять років тому, ще за царської імперії, висадив тут виноградники й облаштував шато князь Петро Трубецький. До того на Правобережжі виноробством у таких масштабах ніхто не займався.

Насадити виноградники у Херсонському степу вкінці XIX століття здавалося авантюрою. На цю справу Трубецького вмовив його родич, князь Лев Голіцин, тоді фактично головний винороб Російської імперії. Правильний кут Дніпрового схилу і щедра сонце українського Півдня дозволили справі піти вгору, немов виноградній лозі. За кілька років після заснування виноробні Трубецькі здобули гран-прі на Всесвітній виставці у Парижі, потім першу премію Російської імперії. Вино звідси навіть поставляли на стіл до англійської королеви. Пляшки

У підвалі виноробні

успішних врожаїв початку ХХ століття досі зберігаються в підвалах виноробні.

Трубецький зробив ставку на любов до праці. Щороку він не тільки забезпечував місцевих роботою, а й навчав виноградарської справи, спочатку навіть примусово. Восени всім безкоштовно роздавав лози, а згодом перевіряв результати на подвір'ї. Виноградарі у Веселому досі можуть позмагатися із європейським колегами: «Алігате», «Шардоне», «Рислінг», «Савіньон Бланк», «Піно Бланк». Із червоних сортів маємо: «Кабарне Савіньон», «Піно Нуар», «Мерло», «Мальбе», «Кабарне Франк»... Лічити сорти винограду, з яких тут виготовляють вино, можна довго.

На вигляд виноробня Трубецьких більше скидається на замок. Вона відкрита для туристів, і пропустити її важко. Будівлю проектували і зводили французькі архітектори. Зверніть увагу на фасад із ніжним підписом «КТ» (князь Трубецький), просто, як хустинка шляхетної дами. Ці літери з'явилися тоді ж, коли і стіни, ще 1900-го. Трубецьких тут дуже шанували, хоча й бачили кілька місяців на рік, в сезон, коли збирали виноград і розливали вино. Згодом революції, війни... Князівське майно селяни зберегли. Як і технології, котрі досі використовують.

Підвали викопані вручну, обкладені вапняком і змащені червоною глиною. Це не заради краси,

усе — для вина. Глина не дає сюди просочуватися ґрунтовим водам. А це впливає на вино? — подумайте ви. Звичайно! А ще глина допомагає підтримувати ефект термоса, щоб була постійна температура +12-14 °С. Кажуть, що вина Трубецького можуть зберігатися понад півстоліття без втрати смакових якостей, хоча у світі вважають, що вино витримує не більше 35 років. Середня вартість такої музейної пляшки — від кількох тисяч євро. Але купити її не можна, бо це музейна експозиція. Зате кожному гостеві тут радо організують дегустаційну церемонію. Обов'язково погоджуйтесь. Колір, запах, потім уже смак. Так дегустували за Трубецьких, так дегустують і сьогодні. От тільки раджу робити це наприкінці екскурсії.

Виноробне господарство князя Трубецького — це не просто місце, де вирощують виноград і роблять хмільний напій. Як на мене, це гарний приклад того, як можна зберегти історичну будівлю і потішити туриста, бо тут, у Веселому, доволі розвинутий інфраструктурний комплекс. Після екскурсії можна залишитись у готелі та комфортно відпочити, а вранці продовжувати мандрівку. Бо, скажу я вам, Херсонщину, як хороше вино, варто смакувати повільно. 🍷

СТАНІСЛАВІВСЬКИЙ НАТУРАЛІСТ

Якось мандруючи Карпатами – через кам'яні хребти Горган, дрімучі смерекові праліси та безупинні гірські потоки, – при вечірній ватрі я задумався, що ані в Станіславові (давня назва Івано-Франківська – прим.ред.), ані в Україні загалом немає популярного масштабного журналу про природу. Журналу, який був би справжнім українським продуктом, що не поступається закордонним як паперовим виданням, так і онлайн-порталам. Так 5 березня 2007 року в Інтернет-мережах з'явився проект «Станіславівський натураліст», який тоді згуртував довкола себе молодих, енергійних і творчих біологів – викладачів та студентів. А у 2008-му ми спробували видавати паперовий журнал, який, на жаль, не став успішним. Попри те, віртуальна версія видання продовжує розвиватись, охоплюючи хоча й невелику, але стабільну аудиторію – понад 100 тисяч читачів щорічно. Саме задля них і працює наш проект.

«Станіславівський натураліст» – це спроба відкриття світу для тих, хто думає ширше. Світу дикої

природи і людських можливостей, світу безмірно великого і нескінченно малого, сповненого яскравих барв і незбагнених загадок... Ми пропонуємо вийти за межі звичних урбаністичних рамок і озирнутися довкола. Покинути асфальти і брукові вулиці, скам'янілий лик ратушної площі й модернові пластиково-скляні квартали та полинати туди, де лише жива природа – у смарагдові гори Карпати чи тропічні нетрі Борнео, або ж у барвистий світ коралів Океанії... Ми розповідаємо про неймовірні місця на Землі, які варто побачити, про екзотичних та невідомих тварин і рослин, про все те, що Вам буде цікаве і небайдуже. Чого чекати завтра: глобального потепління чи нового льодовикового періоду? Як працює еволюція? Чому гинуть тропічні ліси? Звідки походить людина? Чи можливо повернути до життя зниклі види? Як біотехнології змінюють наше життя і майбутнє? Чи безпечні ГМО? Все це і багато іншого можна віднайти на нашому порталі.

Андрій Заморка

РЕЦЕПТ ПРИГОТУВАННЯ... ПУСТЕЛІ

Автор тексту:

Андрій Заморока. Івано-Франківськ. Кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та екології ПНУ імені Василя Стефаника. Науковий співробітник Галицького національного природного парку. Редактор сайту «Станіславівський натураліст».

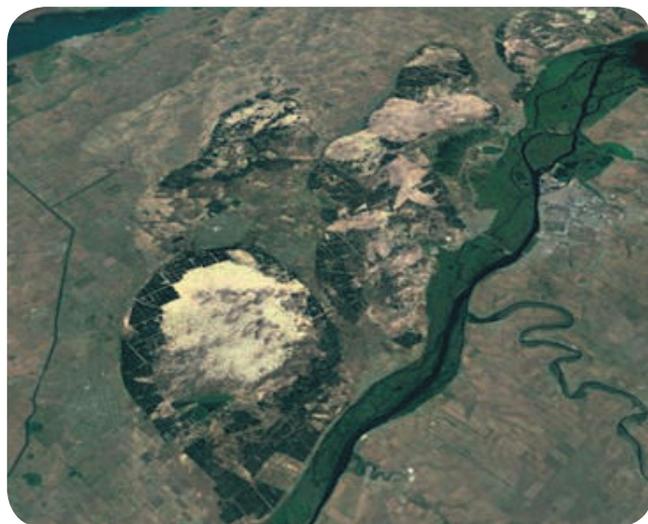
Автор фото:

Олександр Ходосовцев. Херсон. Доктор біологічних наук, професор ХДУ.

Століття зо два тому в прадавній дельті Дніпра, де нині розкинулась єдина європейська пустеля, шумів у срібних хвилях ковилового степу вітер, зачудовано переглядалися сайгаки, а в предковічних байракових дібровах водилось удосталь звірини. Та на ці благодатні землі прийшли колоністи... Їхні ковані залізом рала вгризались у степову дернину, гартовані сокири викрешували тріски із пралісів, а срібний ковиловий океан захлинувся у незліченних отарах овець... Так у горні людської цивілізації народжувалась перша європейська пустеля — Олешківські Піски...

Ці відкриті вітрам піщані масиви або, як їх ще називають, арени протяглись вервицею вздовж лівобережжя Дніпра між Кінбурнською косою і Новою Каховкою. Гнані холодними східними вітрами, сипкі і рухливі кучугури-дюни стали мовчазними свідками людської недбалості, нагадуючи нам про

Аерофотознімок

крихкість екологічного балансу. Єдина європейська пустеля – це результат людської діяльності...

Формувалися ж Дніпровські арени упродовж десятків тисяч років завдяки невпинному наміванню гравію та піску прадавнім Дніпром. Припускається, що приблизно 100-120 тисячоліть тому, у рисс-вюрмському міжльодовиків'ї, на теренах між теперішніми Дніпровсько-Бузьким лиманом та Кримом існувала широка заболочена дельта Дніпра, розітнена на окремі доли рукавами річки. Впродовж того інтергляціалу дельта наповнилася річковими відкладами. Із настанням останнього – Вюрмського – зледеніння (100-11 тисячоліть тому), рівень океану, а відтак і Чорного моря, різко низився, оголивши чорноморський шельф. Прадавній Дніпро проклав собі шлях до моря кількома рукавами вздовж міколаївського глибинного геологічного розколу, а колишня його дельта осушилася. Коли рівень моря відновився після танення льодовиків (11-10 тисячоліть тому), і утворився Дніпровсько-Бузький лиман, дніпровські арени – колишня дельта – опинилися значно вище від русла ріки, вимитого і поглибленого водами у льодовиковий час.

Сьогодні є сім великих пустельних дніпровських арен, зокрема Каховська, Козачеланська, Олешківська, Збур'ївська та Іванівська. Східніше від них знаходиться Чалбаська арена, і ще один масив розташований на Кінбурнському півострові. Вони не утворюють єдиного масиву, а розмежовані вузькими вологими пониззями, які є слідами річкових рукавів у прадавній дельті Дніпра. Загальна

протяжність Олешківських пісків – 150 кілометрів, а площа, уявіть собі, перевищує 1600 квадратних кілометрів.

Первісно сучасне пониззя Дніпра вкривали байракові діброви, а більш сухі ділянки – степ. Із початком активної колонізації півдня України у XVIII-XIX століттях поселенці використовували ліси для будівництва і опалення житла, а довколишні степи перетворили на ріллю та пасовища. Однак степи пониззя Дніпра є псамофільними, де шар ґрунту – малопотужний, тож активне сільське господарство, а особливо вівчарство, призвели до початку вітрової ерозії. Сильні вітри за сухої погоди видували ґрунт і пісок у місцях, де не було рослинного покриву. Перші ознаки спустелення з'явилися ще в XIX столітті, проте, широкого масштабу набули у XX віці, разом із програмою освоєння цілини. Саме в ті далекі часи Олешківські пустелі швидко розросталися і загрожували зімкнутися, вкривши барханами якщо не всі, то значні терени півдня України. Щоб зупинити їхній наступ, оголені Дніпровські арени довкола заліснили тисячами гектарів сосни. Це зупинило опустелення, але відновлення степу в пустелі так і не трапилось, заразом як і не виріс там ліс...

Обсадження по периметру нижньодніпровських арен сосновими лісами зупинило їхнє розростання, проте у внутрішніх частинах постійно відбуваються дефляційні та демутаційні процеси. У першому випадку вітер постійно видуває і переносить пісок, утворюючи нові кучугури, а в другому – кучугури

перестають рухатись і заростають рослинами. Ці процеси відбуваються періодично і з різною інтенсивністю – в одні роки утворення і рух кучугурів посилюється, а в інші – ослаблюється, і вони заростають трав'янистою і чагарниковою рослинністю. Треба зазначити, що найбільш інтенсивне утворення кучугур відбувається у холодну пору року, тоді як у теплу – спостерігається активна експансія рослин.

Утворення сучасної Олешківської пустелі відбувалось у кілька стадій, починаючи з активного випасу овець. Первісний псамофільний степ утворював щільні дернини, які скріплювали тонкий шар ґрунту і піску, що оберігало його від вітру. Вівці в буквальному розумінні до коріння вигризали степові злаки, оголюючи ґрунт. Згодом на оголених ділянках поселялись більш стійкі до випасання рослини, однак вони не утворювали дернин, і ґрунт руйнувався під дією вітру. Далі дефляційні процеси тільки посилювались – дернові злаки і різнотрав'я на оголених пісках поступались розрідженим куртинам кореневищних злаків, а ті, у свою чергу, зникали під наступом кучугур-дюн...

Олешківські піски рухаються з півночі на південь. У північній частині кучугури здебільшого за-

кріплені й порослі рослинністю, а от у південній вони постійно рухаються, дійсно нагадуючи піщані пустелі Азії чи Африки. Там, де пісок уповільнює свій рух, бактерії, водорості, лишайники і рослини активно колонізують дюни. На початках відновлення рослинного покриву голі піски заселяють колонії ціанобактерій, які розплodжуються у краплинах конденсату. Вони утворюють біоплівки, склеюючи піщинки до купи.

У цих біоплівках зразу ж поселяються одноклітинні водорості, розповсюджуючись на поверхні піску у вигляді кірки. Посушливі умови пустелі малопридатні для бурхливого розмноження бактерій і водоростей, тому тут виживають лише ті, що здатні впадати в анабіоз, очікуючи на черговий дощ чи росу. Кірки колонізуються лишайниками і мохами, причому мохи займають більш вологі пониззя, а лишайники – більш сухі вершини і схили кучугурів.

Згодом на підготовленому мікроорганізмами, лишайниками і мохами субстраті оселяються перші однорічні злаки – житняки, до яких з часом домішуються вже багаторічні карликові чагарнички зіноваті дніпровської. Зіноваті глибоко проникає в дюни своїми коренями, закріплюючи пісок, і утво-

рює придатні умови для їх подальшої колонізації багаторічними дернинними травами. У кінцевому результаті утворюється вторинний полиновий степ.

Розповідь про Олешківські піски буде далеко не повною, якщо не згадати про двох неймовірних і загалом унікальних тварин, які замешкують єдину європейську пустелю. Перша – сліпак піщаний (*Spalax arenarius* (Reshetnik, 1939) – ендемічний вид, увесь ареал якого охоплює лише нижньодніпровські ари. А другий вид – це кандибка пустельна (*Stylodipus telum* Lichtenstein, 1823) – центральноазійський вид, єдина європейська популяція якого збереглася теж лише тут. Парадоксально, однак спричинене людьми опустелення дало шанс на виживання цим обидвом видам тварин, оскільки вони вимерли там, де степи розорані і перетворені на сільськогосподарські угіддя...

Цікавим є і процес утворення водяних лінз під кучугурами й підтримка водного балансу регіону. Виявляється, піщаний покрив може всмоктувати із повітря вологу та утримувати її в порах-капілярах. Капілярна вода у дюнах здатна переміщуватись вниз до водоносного горизонту, поповнюючи його запаси. Гідрологічні дослідження показують, що нижньодніпровські ари щорічно акумулюють до 150-170 мільйонів кубічних метрів води! Це ще одна, вкрай важлива, роль Олешківської пустелі в екологічному балансі терену.

Нижньодніпровські ари частково охороняються у Чорноморському біосферному заповіднику, Національному природному парку «Олешківські Піски», Регіональному ландшафтному парку «Кінбурнська Коса» та низці заказників і пам'яток природи. Однак площі, які перебувають під охороною, є значно меншими, ніж самі ари. Заповідні території здебільшого фрагментовані й не утворюють єдиного масиву, тому комплексна охорона нижньодніпровських арен наразі є малоефективною. Є нагальна потреба розширення заповідних територій у цьому регіоні, що забезпечить як підтримку екологічного балансу, так і сталий розвиток цілого регіону.

Олешківські піски зовсім не схожі на типові, так звані зональні пустелі з найближчих до нас теренів Азії, адже на півдні України випадає 300-350 міліметрів опадів у рік. Це занадто багато для існування пустель, тому Олешківські піски – напівпустеля. Або ж, правильніше сказати, це несправжня напівпустеля, що існує лише завдяки потужним покладам пісків і активній вітровій ерозії. Її непересічною особливістю є просторова мозаїчність – тут дуже часто поєднуються рухомі й сипкі піщані кучугури-дюни із фрагментами псамофільного степу, який чергується з невеликими болотами, чагарниками і вторинним степом. Зрештою, усе тут дуже незвичне, варте уваги і всесторонньої охорони. 🌱

БОЛЕРО КАМЕНІВ

Розповідаючи про чарівні куточки нашої країни, не забуваємо і про Крим. Незважаючи на потік переселенців після окупації та анексії півострова Росією, в Криму досі проживає чимало людей, котрі ментально відчують себе з Україною, хоча й не афішують цього через суворий режим. Але ми тримаємо із ними контакт і публікуємо їхні твори. Поки що інкогніто.

Я дуже люблю Равеля. І взагалі імпресіоністів. Коли народжувалася ця історія, партитури не планувалося. Але посеред шляху зазвучала музика. Знайдіть «Болеро» Равеля. Увімкніть. І тільки потім читайте.

(PIANISSIMO)

Усе розпочиналося як звичайна подорож. Але хіба подорожі бувають звичайними? Ми довго їхали гладкою дорогою. Через Ангарський перевал. Крізь спустошений ліс. До моря. Насолоджуючись профілем надто древніх гір.

Хотілось переночувати на улюбленому березі, серед каменів Кацівелі. Зранку в гори. На кілька годин. Або днів, хто знає? Ми необачно розпланували своє найближче майбутнє, забуваючи залишити місце для коловороту несподіванок.

Тихо співала машина. Рука коханого лежала .... Ні, не на моєму коліні. І не лежала. Вона була десь поруч. Достатньо далеко, щоб я себе відчувала володарем дороги. Достатньо близько, щоб знати — я не одна. Все було прекрасно! Занадто прекрасно, щоб...

(PIANO)

Поворот на пляж ми ледве не пропустили. Неначе хтось відволікав. Допомігав проїхати повз. Ми і раніше знали — Кацівелі дивне поселення. Після чарів цієї ночі ми на кілька днів занурилися у книги, намагаючись знайти зачіпки. Відповідей не було. Але цікавих фактів багато. Так багато, що єдину картину просто неможливо скласти. Наче розірвалася нитка старовинного намиста. Стримуючи смуток, вишукуєш вологі корали в пилюці.

Кацівелі — юне село. На початку ХХ століття тут «проживало 45 человек, из них 41 крымский татарин, 2 русских, 1 еврей, 1 белорус».

Незадовго до перепису населення поселення Кацівелі купив художник з Маріуполя. Захотів і купив. На початку ХХ століття багачі поспішно розкупували шматки нового популярного курорту. Але художник не був багатим. Він прагнув відомстити. Самому Івану Айвазовському!

Багато років тому юний художник Архип Куїнджі, за порадою друга, подався до видатного мариніста. Приїхав у Феодосію. Постукав у маєток Айвазовського. Але через деякий час господар його прогнав. Назвав бездарним самозванцем, котрий заслуговує лише розмішувати фарби і білити паркани.

Прошло тридцять років. Куїнджі не забув образи. Добившись слави, він купив ділянку землі обабіч гори Кішка. Заплатив величезну суму – 30 тисяч рублів. І поклопотався про те, щоб Айвазовський дізнався – колись відкинутий юнак теж успішний землевласник.

Але була в цій історії кумедна таємниця. 30 тисяч – всі гроші Куїнджі. На будівництво палацу грошей не було. Не смійтесь: на своїй новій землі художник жив у шалаші. Разом з дружиною. Історичний факт! «Дворянських маєтків» художник не побудував. Тому пролетаріат, що пізніше захопив владу, нічого не зміг реквізувати у Куїнджі.

Трапилося інше. Куїнджі не витрачав життя на турботи про багатство і престиж. Але потонув у любові до власного берега. Доживаючи літа, Куїнджі зізнався: якби не було цього берега, не було б і картин, пронизаних променями світланку.

Та історія любить насміхатися. «Березовий гай» Куїнджі перекочував на мільйони радянських ки-

лимків, успішно конкуруючи з «русалкою» і «трюма ведмедами». Архип Іванович бідкався: «Ну от і скажуть: був Куїнджі, і не стало Куїнджі!». Так і сталося. Він несподівано захворів. Тихо помер. Місця, де стояв його шалаш, ніхто не пам'ятає. Кацівелі досі дуже тихе поселення. Тут рідко згадують Куїнджі. Але часто бачать дивні сни.

Зовсім поруч процвітали справи у Івана Мальцева. Саме він породив легенду Сімеїза. Власник скляної та цукрової промисловості, комерсант. Він вкрай успішно продавав російські товари американським купцям.

Мальцев картин не писав. Відтінками світла не переймався. Зате був надзвичайно талановитим в мистецтві кланятися царю. Слава Сімеїза як «раю для багатих» створена саме Мальцевим. У палацових кулуарах Петербурга відбулася доволі ефективна PR-кампанія. Ціль проста – продати задорого те, що куплено задешево.

Мальцев вкрай вигідно розпродав власні землі в Сімеїзі. При цьому показував потенційним покупцям картини Куїнджі. Царедворці і купці, зачаровані світлом картин «сусіда Мальцева», платили мільйони. В Сімеїзі вирости дачі дивовижної краси. На дачах оселилися не лише люди царської свити, а й придворні пороки.

Уже понад сто років два береги поруч. Розпущений світ Мальцева і таємничий світ Куїнджі. Непомірно дорогий Сімеїз і скромний Кацівелі. Курорт для зіпсованих сибаритів і берег шукачів снів. Між ними – таємнича статура Кішки.

Архип Куїнджі (народився 1842 року в селі Карасівка біля Маріуполя – помер 1910 року в Петербурзі) – живописець-пейзажист, знаменитий ефектами передачі світла на своїх картинах. Народився в сім'ї чоботаря грецького походження. У 1868 році отримав визнання від Петербурзької академії мистецтв, згодом став членом Товариства пересувних художніх виставок і здобув популярність. У 1882-1901 роках відмовився від виставок і вів усамітнений спосіб життя, поселився в Криму неподалік Кацівелі. Згодом знову почав демонструвати свої картини та став професором Вищого художнього училища при Академії мистецтв в Петербурзі. Найвизначніші твори зображують українську природу: «Місячна ніч на Дніпрі», «Вечір на Україні», «Чумацький шлях у Маріуполі», «Українська ніч» тощо.

(MEZZO PIANO)

Про гору Кішка писати немає сенсу. Ви не повірите. Зізнайтесь, коли ви читаєте історичний роман «Орда», ви ж не боїтеся, що стріла монгола пронизить вам поясницю? І тепер навряд чи злякаєтесь. Навіть якщо ми з вами підійдемо до краю обриву, де чоловікам відрубували голови та скидали вниз, ви мило запитаєте: «Навіщо?». А ми тихо відповімо: «Тут жінки приносили дари стародавній богині...»

Тільки дуже нервові громадяни можуть почути тут вібрації древнього жаху. Для цього навіть не потрібно лізти на гору. Можна поблукати вниз, біля обривів гори Кішка, де... А хоча ні, ідіть. Тут красиво. Дивіться! Це залишки древніх стін, колись дуже високих. Метрів з вісім, не менше.

Обережніше! Нам сюди, по стежині. Бачите кам'яну скриню? Це майже могила. Тут, на кам'яній плиті проводився страшний ритуал. Жрець виймав із тіла живу душу. Ховав у кам'яний ящик разом з покаліченим тілом. Душа ще жива. Мучиться в кам'яній пастці. Тисячоліття охороняють спокій цієї землі.

Ні. Це не дірка в землі. Це «Криниця Бажань». Ви усміхаєтесь? Так, можливо, ви праві. «Казочки для туристів!» Не треба нічого кидати в криницю. Ні монетки, ні словечка. Курортні міфи небезпечні. Майже всі – дзеркала древніх ритуалів. Ваша монетка, сліпо кинута, «щоб повернутися», впаде в прадавній морок. В підземне святилище, де живуть Духи Місця.

Бажання тут виконуються. Причому будь-які. Ви уважно читали казки? Щоб отримати щось цінне, потрібно віддати щось цінне. Хочете кохання? Чим заплатите? А за здоров'я? За успіх? Не захоплюйтесь! Ви нічого не вирішуйте. Коли ви хочете по-

грати в древні ігри, хтось сильніший вирішуватиме, яку плату взяти за ваші бажання.

Якщо не вірите – швидко повертайтеся.
Або взагалі не приїжджайте.
Але якщо ви вже тут, пам'ятайте – Вони живі...
Народжені древніми страхами.
Згодовані страхами сучасними.

Вони виходять літніми ночами.
Сідають навпроти вас.
Поверх вогнища вглядаються
в білизну людських обличчя.

Не поспішають.
Очікують...
Чого попросите?

Вони легкі і рухливі.
Ніч – їх море.
Вітер – їх голос.

Вони сміються, дивуючись недолугості наших бажань. Ви хочете обманути тих, хто підтримує вогонь уже багато тисяч років?

Не варто.
Не вийде...

(MEZZO FORTE)

У сутінках нас оточили кішки. Це не жарт. Вісім кішок обступили нас з усіх сторін. Кільцем. Просто чекали. Сіра тихо приблизилася. Залізла в мій спальник. Довго гріла мене, позначаючи межу між затишком нашого намету і прохолодою вечора. Враз пішла, гордо відмовившись від їжі.

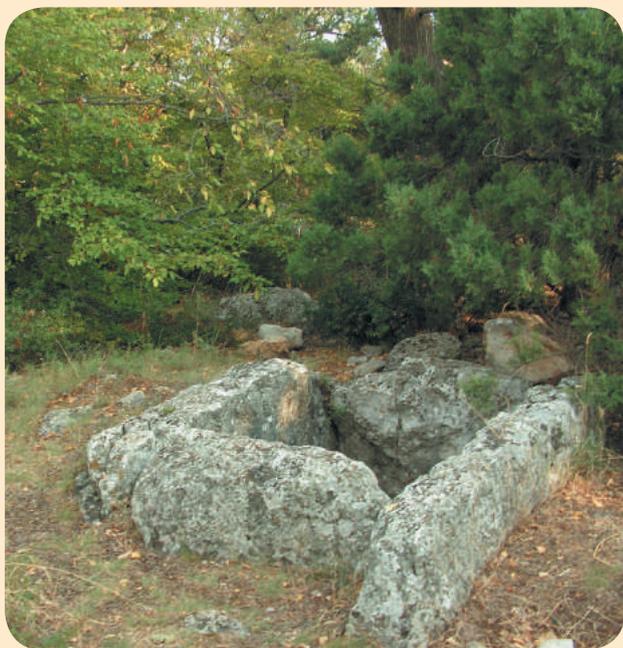
Коли читаєш у Лук'яненка, що «кішки живуть у всіх світах одночасно», це здається милою фан-

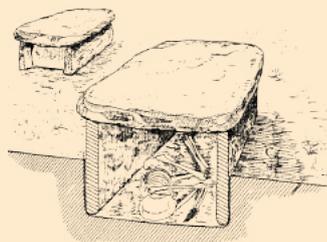
Астрономічну обсерваторію неподалік Сімеїза почали будувати ще нащадки Івана Мальцева. У 1912 році тут відкрили філіал Пулковської обсерваторії, а у 1945 році утворена самостійна Кримська астрофізична обсерваторія. Встановлений на ній радіотелескоп РТ-22 свого часу був одним із найбільших у світі.

В 1959 році у цій обсерваторії вперше в історії було прийняте зображення зворотної півкулі місяця, зроблене космічним апаратом «Луна-3».

На рахунок закладу нараховується кілька сотень відкритих малих планет, туманностей і астероїдів. Крім того, у 1948 році в Кацівелі заснували Кримську наукову станцію фізичного інституту ім. Петра Лебедева (тривалий час була найпотужнішою радіоастрономічною станцією Європи). Тут науковці відкрили надкорону Сонця.

Сліди проживання у Криму племені таврів починаються з I тисячоліття до нашої ери (таври асимілювалися зі скіфами на початку нашої ери). Древні поселення знайдені археологами і біля гори Кішка. Крім того, у її підніжжі виявили велику кількість людських кісток. На самій же горі знайдені ритуальні камені і таврійські могильники. Дослідники припускають, що племена таврів могли здійснювати на вершині гори жертвоприношення, вбиваючи своїх ворогів. Могильники таврів мали вигляд кам'яних ящиків, у яких клали небіжчиків у скоцюрбленому вигляді.

тастиком. Не одразу згадуєш, як єгиптяни ховали своїх кішок в кам'яні склепи, прирікаючи їх на вічні мандри. Так само, як таври упаковували людей в кам'яні ящики, ховаючи цілі клани в шпаківні душ.

Прощаючись зі смерканням Куїнджі, ми згадували: в цих місцях древні сні дихають нами. Дарують прозоріння або печаль. Зовсім недавно вчені люди терзали тіло простору саме тут, в Кацівелі, прикриваючись військовою таємницею.

На цьому березі вчені розмовляли з дельфінами і сонцем, з прибоєм і морським дном. Тут зняли корону з нашої зірки, обмацуючи її радіоголосами Крабовидної туманності. Саме тут академік Андрій Сєверний вперше зробив знімок зворотної сторони місяця.

Саме тут Василь Шулейкін вперше зловив «голос урагана», про який багато разів попереджали древні мандрівники. Особливий звук, що випереджає бурю. Як наслідок, народився скандально відомий проект «Тайфун», що дозволяє пронизувати ескадри ворога стрілами тропічного шторму.

Думаєте, природа забула нахабність радянського розуму? Ні. Вона пам'ятає. Якщо Ви опинилися тут, серед розсипів снів і кам'яних брил, трішки подумайте про дивовижних людей. І древній жрець, і геніальний художник, і радянський вчений спілкувалися тут з безіменними істотами моря, отримуючи допомогу і печаль.

У 1929 році в Кацівелі створили Чорноморську геофізичну станцію, котру очолив радянський спеціаліст фізики моря Василь Шулейкін. Зокрема, там досліджували явище «голосу моря» – інфразвукових хвиль, котрі виникають над морською поверхнею через вихори за гребнями морських хвиль при дії на них сильного вітру. Оскільки швидкість звуку значно перевищує швидкість вітру, хвиль і руху області циклонів, «голос моря» вважають ознакою приближення шторму. Про шкідливий вплив інфразвуку на здоров'я людини (зокрема, на психіку) вчені однозначного бачення не мають. Чимало публікацій про те, що «голос моря» викликає у людей страх та паніку, викликають суперечки у колах науковців. Тим не менше, в XX столітті чимало країн розробляли інфразвукову зброю.

ілюстрація Аліни Дудоногової

(FORTE)

Смеркалось. Наше багаття горіло все яскравіше. Кішки заледве проглядалися в тіні каміння. Під вітрівку полізли льодяні пальці ночі. Сонце заходило в інші землі. Хвилі змивали каміння в ніч, вгризаючись в бесіду стогонами морських чудовиськ.

Вдихаючи чай з димком, зігрітий для мене коханим, чаклюючи біля розпеченого вугілля, я зненацька зрозуміла, що згадую чимало з написаного про ці місця. Наче я книга. Хтось гортає мене. Від післямови до перших сторінок. До витоків часів. Коли тут процвітали таври. З континенту наступали кочівники, витоптуючи майбутнє копитами коней. Проколювали берег грецькі кораблі, руйнуючи іділію торгівлею.

Важкою брилою тиснула древня гора. Темнота ставала шерстяною. Пора спати. Ми вляглися в наметі, надіючись на відпочинок.

Але сон не приходив. Лютував шторм. Ледве заплющиш очі, здається, що саме зараз накриє щось велике. Потягне на дно. Я здригалася. Вистрибувала із затишку намета. Вода кидалася на камені з настирністю божевілля. Я намагалася заснути, але з кожним видихом ураган злився. Змушуючи руки леденіти, серце – вискакувати з грудей. В голосі

хвиль наростало щось нове. Божевільне. Безмовне...

Ох, я необережна.

Мені б зачaitися.

А я знову рванула подивитися – що там?

Побачила їх.

Вони були схожі на кішок. Але вже не прикидалися милими тваринами. Пружні, тремкі разом з невидимим штормом, вони танцювали, кружляючи навколо намету, заманюючи приєднатися, пробуджуючи давній страх людини.

Хто це був? Сирени, оспівані Гомером? Дух місця, яким поклонялися таври у своїх підземеллях? Оживлені мешканці кам'яних ящиків, котрі вислизнули на свободу в останню ніч літа? Психіатр скаже – галюцинації. Поет зітхне – видіння. Але що таке видіння? Чому одним ввижаються дракони, а іншим чортики? Чому Куїнджі побачив магію світла, а Мальцев – можливість швидко розбагатіти? Чому саме тут одні розмовляють з космосом, а інші заливаються пивом, занурюючись у помийницю п'яного божевілля?

Я не знаю відповіді. В різних місцях Криму сняться різні сни. В Храмі Сонця вони дуже складні. В Долині Привидів – наївні. Але ми впевнені – сни приходять тільки до того, хто має сміливість

не спати, коли танцюють древні сили. Хто здатен вистояти, коли хочеться бігти. Хто готовий співати в унісон з гуркотом хвиль, танцюючи на мокрих дзеркалах каменів...

(FORTISSIMO)

...і більше! Більше!!! Уже й море включилося в цей хоровод кішок шторму, закручуючись в спіралі, скручуючи землю в немислимі згини, поки не випадуть піщинки каменів із кишень гір, відправляючи в небо пісні звільнення, сполучаючись із піском стогонами мовчання, знову спустошуючи небо до стану чистоти, невідомої людині, яка мріє пізнати Всесвіт.

Я слухала навіжену гармонію ночі. Але я вже була не я. Хтось був мною. Я була кимось. Шторм став ласкавішим, як дотик коханого. Я кружляла від життя до життя в древньому хороводі, де щастя і страждання порівну. Як у будь-якому житті, переповненому приреченістю горя, але яке завжди рятує несподіваною ніжністю.

Де слова, щоб розповісти, що було далі? Нема таких слів. Уже не було того, хто говорить, помножуючи пустоту. Був лиш потік, що освітлює ніч. У його русі і мені знайшлося законне місце. Я слідувала невмолимим вихорам, ледве встигаючи помічати тисячі обличь і ликів. Кожен був впевнений в уні-

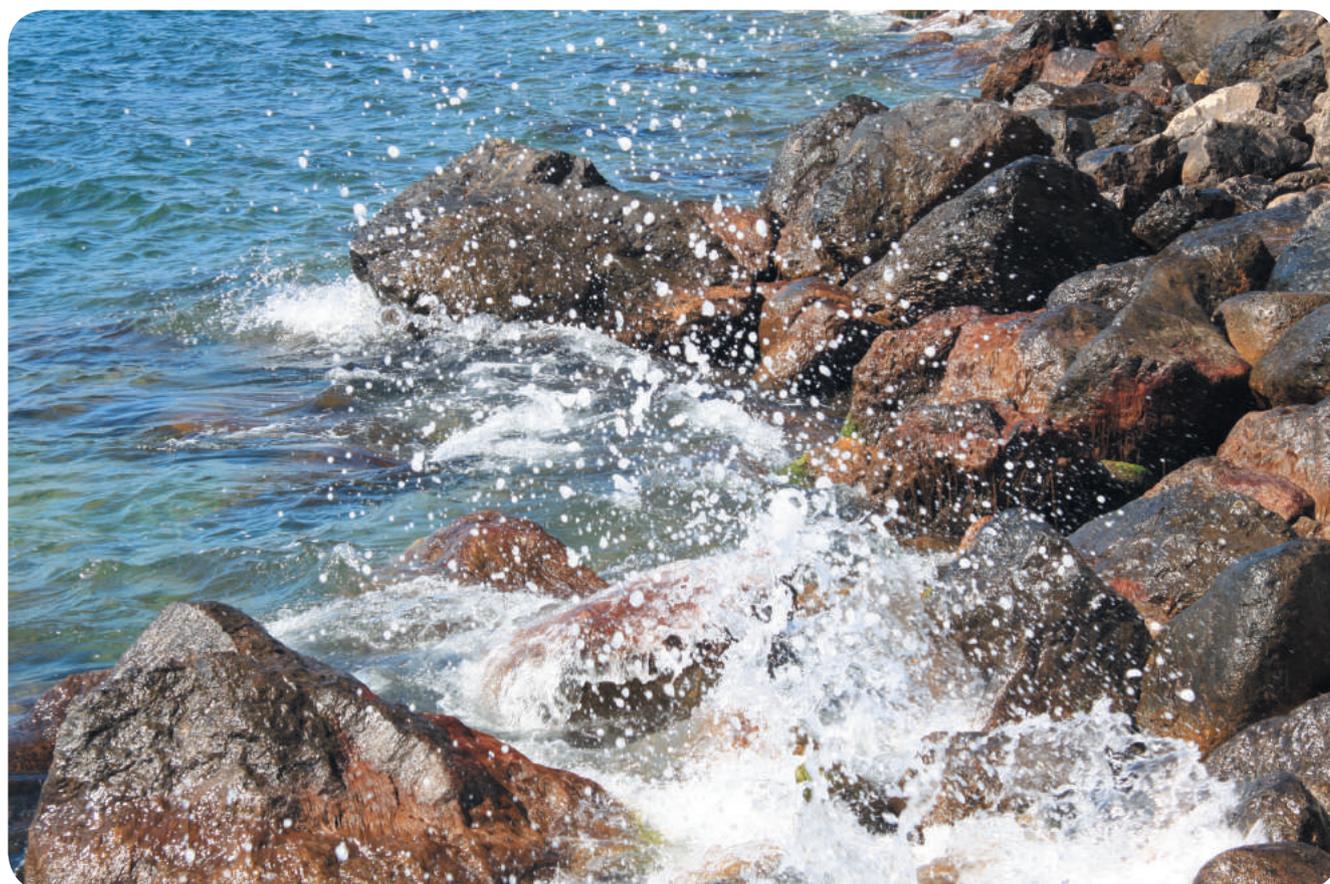
кальності свого ймення. Прославляв свою особливість. Криком захвату линув у небо. І негайно падав у холод безіменності. В постіль людського жаху, де кожен всього лиш слабка істота з коротким життям, тихим голосом і ...

(FINALE)

... і я прокинулась. Кинулася з намету до моря, збиваючи ноги ранковою гостротою каміння. Рухнула лицем у хвилю. Видихнула. Тим самим «хорошим видихом», котрий дозволяє не тільки пірнути, дотягуючись до дна, але й випірнути, повертаючись до світла.

Сонячний диск повільно виповзав, розмиваючи тіні нічних видінь. У дзеркало я не дивилася. Але ранок дійсно був новим. Як дихання немовля. Обіцяючи абсолютно новий день. І дорогу додому.

Ночувала на березі Кацівелі Віолета Барабанова – звичайна рудоволоса дівчина. Смілива, весела і загадкова. Мандрує в різні місця, міцно тримаючи за руку коханого чоловіка. Іноді повертається з цікавими історіями, котрі розповідає одразу, повільно підбираючи слова. Всі тексти пише коханий. Але відкриття виконує автор. Поки вони разом, нові історії народжуються так, як і всі нові мандрівки – несподівано. 🍷

ОБЕРЕЖНІ ВЕЛЕТНІ

Автори тексту та фото:

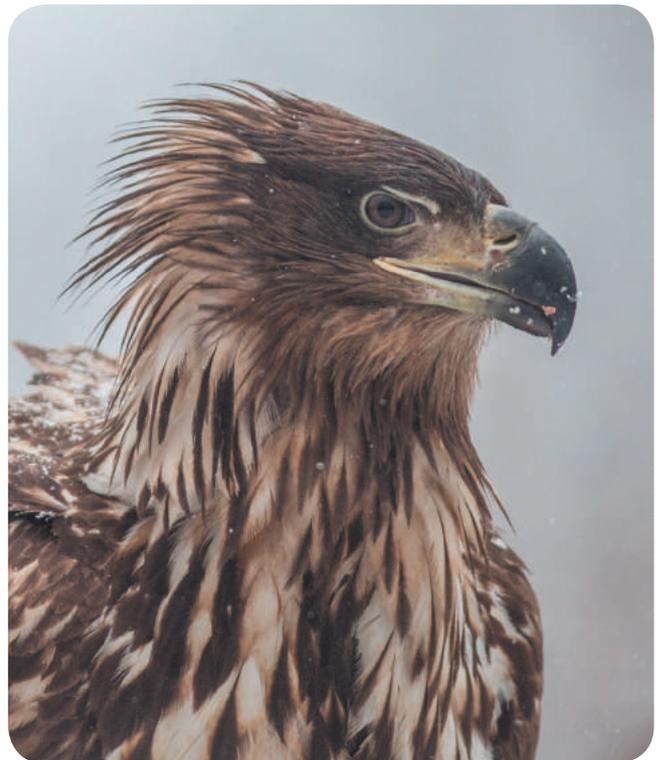

Vogomaz Conservation Photography

Подружжя фотографів дикої природи **Михайло Богомаз** і **Наталія Шевченко** п'ять років знімають рідкісні види та екосистеми України. Свою професійну діяльність вони почали з публікацій у *National Geographic* України та Росії. Зараз Михайло та Наталія співпрацюють з такими організаціями як *WWF* Україна, *Michael Succow Foundation*, *Wikipedia* Україна, Міжрічинський регіональний ландшафтний парк. Подружжя є фундаторами проекту *Vogomaz Conservation Photography*. Задача проекту полягає у популяризації дикої природи України через фототури, публічні лекції та організацію фотографування у сховках. Минулої зими запустилося фотографування орланів-білохвостів та інших хижих птахів зі стаціонарного сховка у Міжрічинському регіональному ландшафтному парку.

Орлан-білохвіст – найбільший з хижих птахів України. Проте йому притаманна обачність, якої не очікуєш від велетня з розмахом крил у 2,5 метра.

У зимовому поліському лісі, тихому та суворому, чути пронизливий крик круків. Деякі з них піднімаються в повітря зі здобиччю й намагаються відлетіти подалі від конкурентів. Поява таких зграйок – хороший знак для фотографа, що сидить у засідці. Якщо круки взяли за наживку – це ознака для інших пташок, що все безпечно. Серед них і очікуваний важковаговик – орлан-білохвіст. Він хоч і найважчий хижак серед пташок України й має пазури, що здатні втримати велику вертку риби,

втім, до незнайомих скупчень кісток із м'ясом сідати не поспішає. Літає собі десь неподалік увесь час.

«Хижакі взагалі обережні, а чим крупніший хижак – тим він обачніший. Раніше ж їх відстрілювали без перебору, то, можливо, ще збереглася пам'ять про небезпечних людей зі зброєю. Та й

зараз частенько пострілюють у хижаків. Також молоді орлани бояться дорослих – можна і по шапці отримати», – пояснює орнітолог Віталій Казанник.

Орлан-білохвіст – це рідкісна пташка розміром з добру індичку й вагою до шести кілограмів, що, до речі, не заважає йому вправно ширяти повітряними

просторами. Ця птаха занесена до Червоної книги України як рідкісний вид та, відповідно, потребує охорони.

«Орлану потрібне як мінімум величезне дерево, яке би витримало його гніздо, а також наявність розлогої крони, щоб можна було розправити крила в 2,5 метра. Харчується він переважно рибою, тому наявність великої річки чи зариблених ставків є обов'язковим атрибутом місцевості, – розповідає фотограф дикої природи й природоохоронець Михайло Богомаз. – І, звичайно, в період гніздування йому треба тиша в радіусі хоча би 500 метрів».

Нарешті бурий красень вирішив сісти. Темне забарвлення і ще не повністю білий хвіст вказують на молодий вік. Круки відсуваються, притискаючи шиї до тулуба, проте намагаються вхопити велетня за хвоста. Молодий орлан не сильно пручається й взагалі не виявляє ознак грізної безкомпромісної поведінки, якої підсвідомо очікуєш від хижака його рівня. Якщо не з'явиться інший птах, то орлан поїсть собі, лякливо озирнувшись, і полетить у справах. Та якщо ж раптом біля сховку не посоромиться сісти інший представник цього ж виду – чекай бійки. А це вже джекпот для фотографа. Проте найцікавіше, що вдавалося спостерігати, – це двобій між журавлем і орланом, в якому переміг... хто б міг подумати – журавель. 📍

МАЛЕНЬКІ ЛИЦАРІ ПАЛЕОЗОЮ

Автор тексту:

Ігор Касіяник.
Кам'янець-Подільський.
Викладач кафедри географії
К-ПНУ ім. Івана Огієнка,
дослідник-палеонтолог.

Автор фото:

Владислав Гарбар.
Кам'янець-Подільський.
Викладач кафедри географії
К-ПНУ ім. Івана Огієнка.

В Україні доволі поширені скам'янілі рештки трилобітів – вимерлих тварин, що нагадували закутих в обладунки лицарів.

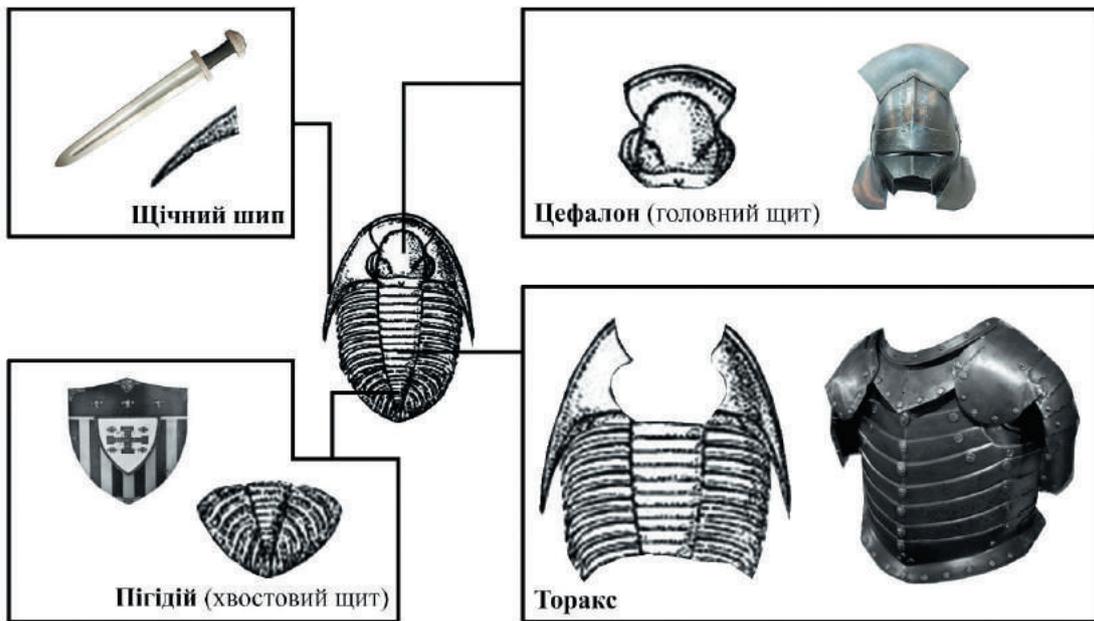
Є кілька груп вимерлих тварин, які добре відомі через свій незвичний вигляд, великі розміри чи розрекламованість у засобах масової інформації. Насамперед згадуються мамонти та динозаври. І ті, й інші проживали в минулому на території України. Про це свідчать знахідки їхніх скам'янілих решток. Але жили у нас й інші групи вимерлих тварин. Вони маловідомі, хоча не менш цікаві.

Зазвичай, чим давніше гірські породи, тим гірше в них зберігаються залишки. Однак у долині середньої течії Дністра скелі, що утворюють мальовничі береги каньйонів, можуть «розповісти» про багатьох фантастичних мешканців, що жили тут понад 400 мільйонів років тому.

Їхні рештки добре тут збереглися завдяки спокійним тектонічним умовам та міцності панцирів тварин. Серед них: панцирні риби, схожі на «кракена» головоногі молюски, ракоскорпіони і трилобіти. Якщо перші три групи асоціюються із міфічними чудовиськами, то трилобіти – це аналог середньовічних лицарів, закутих в обладунки.

Невеликі розміри трилобітів (2-10 сантиметрів, дуже рідко до 30 сантиметрів) компенсуються розмаїттям форм скульптури їх панцирів. Знахідка цілого трилобіта у Дністровських скелях – виняткове явище, однак окремі їх частини (пігідії, цефалони), інкрустовані в кам'яну оболонку, досить легко зустріти, роздивляючись уламки на схилах берегів.

Розглянемо детальніше калімену. Це один із найвідоміших видів трилобітів завдяки поширенню та доброму збереженню панцира. Він використовується як еталон для вивчення анатомічної будови

трилобіта. Свою назвою завдячує індійській богині Калі.

Calymene restevensis
(навчальна колекція К-ПНУ імені Івана Огієнка)

Протягом XVIII-XIX століття чудово збережені панцирі калімен масово знаходили біля англійського містечка Дадлі, звідси побутова назва цього трилобіта – «жук Дадлі».

Трилобіт мав міцний панцир, який добре захищав від хижаків. Однак його масивна конструкція обмежувала швидкість пересування. Як наслідок, тварина вела мулоїдний спосіб життя (детритофагія) на глибинах від 50 до 200 метрів. Це підтверджує розміщення ротового отвору, який зміщений до задньої частини головного щита (на зразок сопла пилососа).

Згорнутий і розкритий панцирі *Calymene restevensis*
(навчальна колекція К-ПНУ імені Івана Огієнка)

Постійні пошуки поживи у донному мулі призвели до еволюційного спрощення (редукції) очей, які були малоефективні у мутній воді та мулі. Особливо ефектно виглядає форма головного щита – завдяки кулькоподібним валикам глабели, що сприймаються, як три пари очей тварини (спільна риса з індійською богинею).

Згорнутий і розкритий панцирі *Calymene restevensis*
(експонат музею природи НПП «Подільські Товтри»)

Цей трилобіт поширений в усій товщі силурійських відкладень Поділля. Часто фрагменти лінки та цілі панцирі заповнюють внутрішні порожнини мушель ендочерасів – гігантських головоногих молюсків. Імовірно, трилобіти використовували ці мушлі для тимчасового прихистку (після смерті попереднього власника).

Цефалон *Papilicalymene sp*
(навчальна колекція К-ПНУ імені Івана Огієнка)

СКЕЛЬНІ КВІТИ

Фото Миколи Рябого

Трохи спостережливості, крапля обізнаності й нестримне бажання поблукати навесні скелями Поділля – і ви стаєте свідком цвітіння рослини, що є реліктом льодовикового періоду й занесена до Міжнародного Червоного списку. Саме в квітні скелі Дністровського й Смотрицького каньйонів та верхівки Подільських Товтр починають вкриватися білопінним мереживом – це квітує шиверекея подільська (*Schivereckia podolica*).

Автори тексту:

Людмила Любінська. Доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри біології та методики її викладання К-ПНУ ім. Івана Огієнка, місто Кам'янець-Подільський.

Валентина Колодій. Старший викладач кафедри біології та методики її викладання К-ПНУ ім. Івана Огієнка, місто Кам'янець-Подільський.

Вперше цю маловідому декоративну рослину описали з території Поділля. У середині XIX століття науковець Антоній Андржієвський дав назву рослині на честь німецького ботаніка Свіберта Бурхарда Шиверека, котрий у 1784–1805 роках працював у Львівському університеті. Згодом популяції шиверекеї виявили й у Румунії, Росії та інших країнах. А в Україні її можна побачити на Івано-Франківщині, Тернопільщині, Хмельниччині, Чернівеччині, Одещині, Донеччині, Харківщині та Луганщині. Але найпоширеніша шиверекея саме в межах Подільських Товтр і Середнього Придністров'я, зокрема на території національного природного парку «Подільські Товтри».

Ця багаторічна рослина має бархатисті листки, що орнаментально виділяються на фоні сивого вапняку. Дрібні квіти зібрані у видовжені суцвіття. В сукупності вони мають вигляд білосніжних гірлянд. Насінини дрібні, як макове насіння. Втрапивши на голу кам'яну полицку, вони здуваються вітром чи змиваються водою. Але, зачепившись за ґрунт у дрібних вапнякових тріщинах, проростають і наступного року утворюють розетки.

Цьому унікальному виду загрожують добування вапняку, забудова схилів, випалювання, ерозія, а також висока температура навесні та влітку.

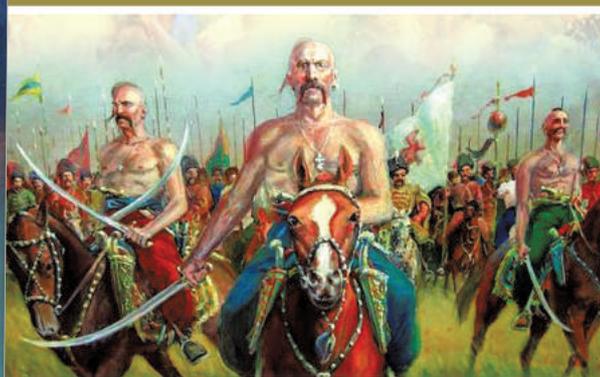
Шиверекея подільська включена до Червоної книги України, представлена також в низці інших охоронних списків. 🌱

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 60201

Нове видання адресоване учнівській і студентській молоді, курсантам, воїнам Збройних Сил і Національної гвардії України, а також всім, хто не байдужий до героїчної української історії

Пряме замовлення і довідки за телефонами (032) 25 33 601, (098) 683 4907, (067) 461 6900 (Viber, WhatsApp)

ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА

2018 7-9

Для гостей і друзів

Довідки за телефонами
(044) 232 2350, (067) 461 6900, Viber & WhatsApp

Пам'ятки
України
РЕКОМЕНДУЮТЬ

Индекс подписки
60209

Авторський альманах
Віктора КИРКЕВИЧА

Європейська якість передплати

Передплатна агенція SmartPress

Газети та журнали від більш ніж **6300** видавців
З понад **100** країн світу на **60** мовах

Успішна бізнесова політика,
заснована на успішному досвіді
побудови дистрибуції

Широкий вибір газет
та журналів на вашому
телефоні, планшеті, комп'ютері

Величезний вибір українських
та іноземних видань

Визнана світом
якість обслуговування

SmartPress

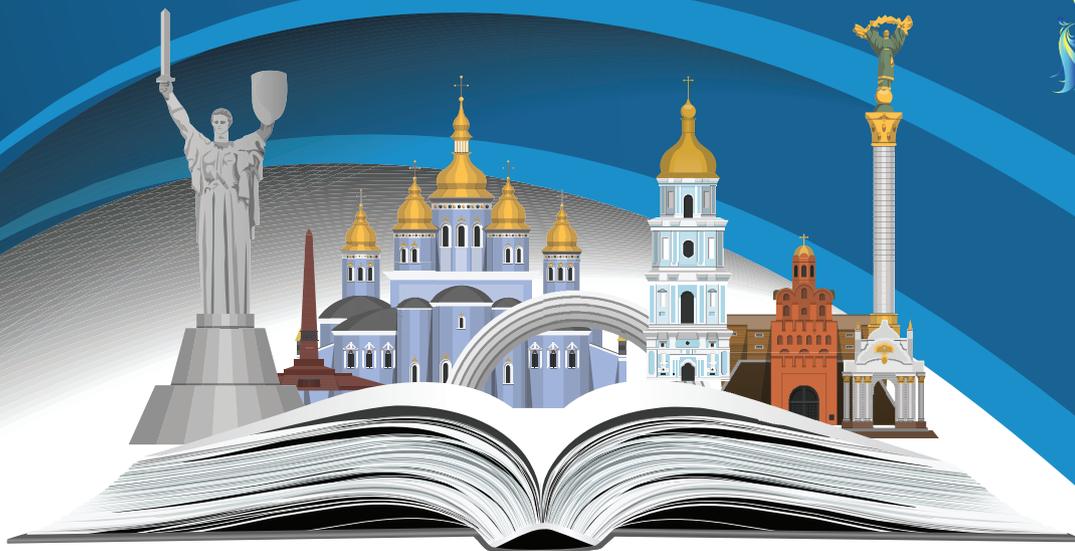
Ваша преса завжди - з Вами!

тел. (044)500-05-06, info@smartpress.com.ua, smartpress.com.ua

БУКВА

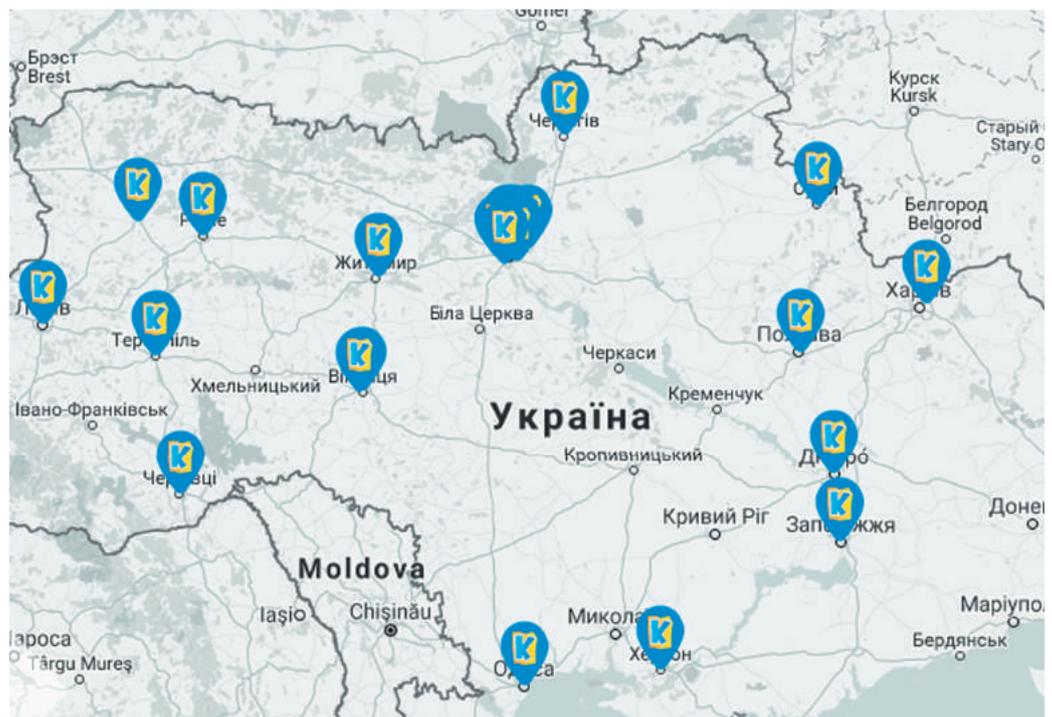
Українська національна мережа

Пам'ятки України

Українська національна мережа книгарень «БУКВА» та Видавничий дім журналу «Пам'ятки України» запрошують Вас відвідати одну із 32-х затишних книгарень і придбати Ваші улюблені періодичні видання, а відтепер і часопис «Вічний мандрівник»

м. Київ:
вул. Б.Хмельницького, 3-Б
вул. Хрещатик, 20-22
пл. Спортивна, 1-А, ТРЦ GULLIVER
вул. Мишуги, 4-А, ТЦ «ПІРАМІДА»
пр. Оболонський, 1-Б, ТРЦ DREAM TOWN 1
пл. Слави, 1, ТЦ «НАВІГАТОР»
пр. Глушкова, 13-Б, ТРЦ «МАГЕЛАН»
вул. Митрополита А.Шептицького, 10
вул. Гната Юри, 20, ТЦ «КВАДРАТ NEO»
вул. Лаврухіна, 4, ТРЦ «ПРОСПЕКТ»
вул. Дніпровська Набережна, 33, ТК «АРКАДІЯ»
вул. Г.Хоткевича, 1-В, ТРК «ПРОСПЕКТ»
пл. Перемоги, 3, ТЦ «УНІВЕРМАГ УКРАЇНА»
вул. Білоруська, 2-А, ТЦ «КВАДРАТ»
м. Бровари, 6-р Незалежності, 3
м. Дніпро, пр. Д.Яворницького, 67-Д
м. Рівне, вул. Соборна, 47
м. Одеса, вул. Дерибасівська, 14
м. Херсон, вул. Воронцовська, 21
м. Полтава, вул. Шевченка, 29
м. Суми, пл. Покровська, 2
м. Запоріжжя, пр. Соборний, 147
м. Вінниця, пл. Гагаріна, 2
м. Вінниця, пл. Юності, 43
м. Чернівці, пл. Соборна, 1
м. Харків, вул. Героїв Праці, 77
м. Житомир, вул. Київська, 77
м. Луцьк, вул. Сухомлинського, 1
м. Тернопіль, вул. Текстильна, 28-Ч
м. Тернопіль, вул. Руська, 19
м. Чернівці, вул. 77-ї Гвардійської Дивізії, 1-А
м. Львів, вул. Дорошенка, 11

©

www.bukva.ua

www.bukvashops.com.ua

Новий проект
Видавничого дому

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ

2019, №1-2 (257-258)

Пам'ятки України. Історія та культура / ВІЧНИЙ МАНДРІВНИК

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Видавничий дім журналу «Пам'ятки України»
Директор Валентин КОНДРАТЮК
Головний редактор Анатолій Сериков
Художній редактор Дмитро Лантух
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серії ДК №5337 від 27.04.2017
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 22728-12628ПР від 14.06.2017

ДО ВАШИХ ПОСЛУГ

замовлення доставки журналів
«Вічний мандрівник» звичайною, Новою або
летунською поштами
Телефони: (+380) 44 232 2350, (+380) 32 253 3601
(+380) 67 461 6900, в т.ч. Viber & WhatsApp

ПРАВА ЗАСТЕРЕЖЕНІ:

Опубліковані матеріали є власністю видавця, захищені міжнародним та українським законодавством, не можуть бути відтворені в будь-якій формі без письмової згоди видавця.

Редакція може не поділяти точку зору автора. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних назв та інших відомостей несуть автори публікацій, а рекламної інформації – рекламодавець. Редакція не листується з читачами. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Редакція залишає за собою право ілюструвати й редагувати матеріали.

www.facebook.com/Вічний-мандрівник
www.facebook.com/pamjatky.ukr

[Instagram #pamjatky.ukr](https://www.instagram.com/pamjatky.ukr)

КОНТАКТИ:

КИЇВ
Поштова адреса: 01010, Київ-10, Видавничий дім журналу «Пам'ятки України», а/с 47
Телефони: (044) 232 2350, (063) 702 3177, (067) 461 6900. Факс: +38 (067) 441 7015
Львів
Редакція у Львові: 79007, просп. Свободи 15
тел.: (032) 253 3601

E-mail: ua.landmarks@gmail.com

РОЗДРІБ, РЕКЛАМА, ПЕРЕДПЛАТА:

Телефони (063) 702 3177, (098) 683 4907, (067) 461 6900 (Viber, WhatsApp)

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ: (P) - реклама
(P) - редакційна реклама, безкоштовна

© Пам'ятки України. Історія та культура, 2019